

DOI: 10.55666/folklor.1319633

DİVRİĞİ KAYNAKLI BİR CÖNKTE YER ALAN VELİ MAHLASLI ŞİİRLER ÜZERİNE İNCELEME

Serhat Sabri YILMAZ*

Öz

Türk halk edebiyatının yazılı kaynakları olarak cönkler, birçok kültürel unsuru muhafaza etmelerinin yanı sıra âşıklık geleneği tarihinin teşekkülünde de mühim rol oynamaktadır. Geçmişte ve günümüzde yapılan cönk çalışmaları, diğer yazılı kaynaklarla birlikte pek çok âşığın hayatına, edebî mahsullerine ve sanat anlayışına ışık tutmuştur ve tutmaya devam etmektedir. Çorum, Kastamonu, Tokat, Malatya, Kahramanmaraş, Niğde gibi Anadolu'nun birçok yöresi cönk ve mecmua bakımından hazine konumunda olmakla birlikte Sivas da bu bakımdan önde gelen yörelerden biridir. Günümüzde başta Şarkışla, Yıldızeli ve Divriği olmak üzere hâlâ kırsal bölgelerde saklanan ve tespit edilmeyi bekleyen yazmalar bulunmaktadır. Divriği ilçesinden tespit edilen ve çalışmanın konusunu oluşturan Anzahar Cöngü de bunlardan biridir. Divriği ilçesinin Eğrisu (eski adları Anzahar, Kevendüzü) köyünden bulunan cönk tipik bir Alevî-Bektâşî cöngüdür. Bununla birlikte Erzurumlu Emrah, Ruhsatî, Minhacî gibi bu zümreye mensup olmayan âşıkların da şiirlerini barındırmaktadır. Şiir sayısı bakımından Teslim Abdal, Hatâyî, Kul Himmet, Nesimî, Pir Sultan Abdal, Virânî, Sâdık Baba, Noksânî, Kul Himmet Üstadım gibi önde gelen zümre âşıklarının deyişleri çoğunluktadır. En çok şiir ise 19 adetle Veli mahlaslı âşıklara aittir. Veli mahlaslı şiirler incelendiğinde Sivas yöresinde yaşamış, aynı mahlası kullanan iki Veli'ye ait oldukları görülmektedir. Bunlardan ilki Şarkışla İğdecikli Veli diğeri ise Divriğili Veli'dir. Her iki âşığın şiirlerinin cönklerde bir arada yazılması hangi şiirin kime ait olduğu konusunda bir karmaşa meydana getirmiştir. Latin harflerine aktarılan şiirlerin diğer kaynaklardaki benzer metinlerinin tespit edilerek teknik kusurlarına dikkat çekilmesi ve eksik yönlerinin tamamlanması açısından fikir yürütülmesi, üzerinde durulması gereken bir diğer konudur. Bu çalışmada, cönklerin halk edebiyatı açısından önemine değinildikten sonra Anzahar Cöngü'nden kısaca bahsedilecek, Sivas yöresinde yaşamış Veli mahlaslı âşıklara değinilerek "Ekler" kısmında yer alan Latin harflerine aktarılmış şiirler üzerinde durulacaktır. Böylelikle sözlü kültür etkisine dikkat çekilerek şiirlerin tespit edilen diğer benzer metinleri incelenecektir. Ayrıca bir arada verilen İğdecikli Veli ve Divriğili Veli deyişlerinin başka hangi ozanlara mal edildiği hakkında değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alevî-Bektâşî şiir geleneği, cönk, Divriği Anzahar Cöngü, İğdecikli Veli, Divriğili Veli.

AN ANALYSIS ON POEMS WRITTEN WITH VELİ APPELLATION ORIGINATING FROM A CONK FROM DİVRİĞİ

Abstract

Being an essential source of Turkish folk literature, the conks have played a critical role in the development of "âşıklık" or minstrelsy while also preserving many cultural elements. Historical and contemporary studies on "conks" along with other written sources, have preserved numerous cultural elements and shed light on the works, lives, and artistic inclinations of various minstrels in both historical and contemporary times. Several regions in Anatolia hold a treasure trove of conks and journals including Çorum, Kastamonu, Tokat, Malatya, Kahramanmaraş, Niğde and especially Sivas. Currently there are still many hidden manuscripts waiting to be discovered and documented in rural areas across Şarkışla, Yıldızeli and Divriği. This study focuses on Anzahar Conk – a manuscript discovered in the Divriği district. This conk from Eğrisu village (formerly known as Anzahar, Kevendüzü) is a classic Alevi Bektashi manuscript that contains poems from multiple minstrels who do not belong to this group – for example Erzurumlu Emrah, Ruhsatî, Minhacî. The majority of poems come from several prominent minstrels that belong to different groups such as Teslim Abdal, Hatâyî, Kul Himmet, Nesimî, Pir Sultan Abdal, Virânî, Sâdık Baba, Noksânî, Kul Himmet

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Çankırı/Türkiye, serhatsabriyilmaz@karatekin.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-1516-369X

Üstadım. The appellation Veli has 19 poems attributed to them – the most abundant number within the manuscript. Upon examination of these Velis' poems discussed above it is clear that they both lived in Sivas at once- using identical appellations despite their different origins. The two individuals in question are Veli from Şarkışla İğdecik and Divriğili Veli. Both are noteworthy figures in their respective regions. The collation of both minstrels' works within a solitary manuscript has led to confusion about their authorship. To untangle this conundrum, analyzing technical flaws and gaps within their pieces is paramount while contrasting them with similar literature transcribed into Latin letters procured elsewhere. We seek to elaborate further on “conks” place amongst folk literature while briefly discussing Anzahar Conk as well as divulging information surrounding Sivas-based poet-minstrels pen-named “Veli”. Additionally, our aim entails a thorough examination of transcribed works present within the “Appendix”. The study aims to highlight similar texts evident via an oral tradition that has influenced poetry creation. Lastly, we evaluate which additional poets contribute to the collaborative verses between İğdecikli Veli and Divriğili Veli's work whilst boosting the significance of oral heritage and its impact on comparable literature.

Keywords: Alevi-Bektashi poetry tradition, conk, Divriği Anzahar Conk, İğdecikli Veli, Divriğili Veli.

Giriş

Şekil ve muhteva özelliklerinden yola çıkılarak “dana dili”, “sığır dili”, “sefine”, “beyaz”, “beyaz-ı büzürg” gibi adlar da verilen cönkler¹, araştırmacılara sundukları bilgilerden dolayı önemli yazılı kaynakların başında gelmektedir. Ş. Elçin (1988)’in de bir yazısında ifade ettiği üzere bir nevi antoloji sayılabilecek cönkler, tutuldukları devrin edebî anlayışı hakkında fikir sahibi olunmasını sağlamalarının yanı sıra edebiyat tarihi açısından da oldukça kayda değer vesikalardır. Bugün cönklerin tamamının Latin harflerine aktarılmadığını, arşivlerde ve şahsi kütüphanelerde çok sayıda aktarılmayı bekleyen cönk bulunduğunu, tespit edilerek aktarılan cönklerin ise genellikle teferruatlı biçimde incelenmediğini söylemek mümkündür. Bunda hiç şüphesiz incelenen cönklerin azlığının araştırmacıları ihtiyatlı olmaya yönlendirmesinin etkisi vardır. Zira eldeki veriler ışığında öne sürülen her fikrin yeni vesikalarla birlikte hatalı olabileceği varsayımı ön plandadır. Hayatı ve şiirleri karanlıkta kalan her âşık hakkında çıkarımda bulunabilmeye fayda sağlayan bu yazılı kaynaklar, 1900’lerin ilk çeyreğinden itibaren araştırmacıların ilgi odağı olmuşsa da konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında yukarıda bahsedildiği gibi birçok yanılgıyı da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, aynı mahlaslı birden fazla âşık olabildiği ve bazı şiirlerin başka âşıklara mal edildiği üzerine folklor dergilerinde yazılar kaleme alındığı görülmektedir. Bundan dolayı, incelenen her cönkle birlikte yeni bilgilere ulaşıp bazı yanlışların düzeltilebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.² Netice itibarıyla genelde Türk edebiyatının özelde âşık edebiyatı tarihinin teşekkülünde cönkler oldukça mühim bir yer teşkil etmektedir. Bu çalışmada da Divriği’den tespit edilen bir cönkte yer alan Veli mahlaslı şiirler Latin harflerine aktarılarak şiirleri karışan aynı adlı âşıklar üzerinde durulacak, şiirlerin diğer benzer metinleri tespit edilerek mukayeseli bir incelemeye tabi tutulacaktır.

1. Divriği Kaynaklı Bir Cönk: Anzahar Cöngü

Divriği kaynaklı cöngü Anzahar adını vermemizin nedeni ilçenin Eğrisu köyünden tespit edilmiş olmasıdır. Eğrisu köyü, önceleri Anzahar olarak bilinirken daha sonra Kevendüzü adını almış, 1990’lardan itibaren kayıtlara Eğrisu olarak geçmiştir. Bilindiği üzere Divriği, tıpkı Sivas’ın Şarkışla ve Yıldızeli ilçeleri gibi cönk ve mecmua sayısının hayli fazla olduğu bir yöredir. Günümüzde yöreden tespit edilerek arşivlere kaydedilen ve tespit edilmeyi bekleyen sayısız cöngün varlığından haber verebiliriz. Anzahar Cöngü’ne geldiğimizde cöngü tespit edenin Araştırmacı Yazar Kamber Durna olduğunu, Durna tarafından da yine Araştırmacı Yazar Dr. Doğan Kaya’ya verildiğini söyleyebiliriz. Cönk hâlihazırda Kaya’nın kişisel arşivinde 55 numarada kayıtlı olup tarafımıza tevdi edilmiştir.

170 varaktan oluşan ve çok sayıda âşığın şiirlerinin yer aldığı AC³ oldukça hacimlidir. Tarafımızca müstakil bir yazıyla incelenip tanıtılması düşünülen cönkte Alevî-Bektâşî geleneği temsilcilerinin şiirleri çoğunlukta olup Sivas âşıklık geleneğinin kuvvetli isimleri Ruhsatî, Minhacî gibi diğer âşıkların da birçok şiiri yer almaktadır.⁴ Cönkte şiirleri yer alan âşıklar şunlardır: *Abdal Pir Sultan, Ârifî, Âşık İbrahim, Budala, Câferî, Cefâyî, Dedemoğlu, Deli Boran, Dertli, Derviş Ali, Derviş Muhammed, Erzurumlu Emrah, Esirî, Feryâdî, Fedâî, Gedâyî, Gevherî, Gulâmî, Halil, Hasan, Hasretî, Hatâyî, Hüseyin, İbrahim, İrfânî, İsmail, Kaygusuz, Kemterî, Kırbızlı, Kul Himmet, Kul Himmet Üstadım, Kul Mustafa, Kul Yusuf, Mahmud, Minhacî, Mir’atî, Mustafa, Müslim, Nesimî, Niyâzî, Noksânî, Pir Sultan Abdal, Ruhsatî, Sâdık, Sefil, Sefil Ali, Sıdkî, Siyâhî, Şah Hatâyî, Şem’î, Teslim Abdal, Türâbî, Veli, Virânî, Visâlî, Yunus.*

¹ Cönklere neden bu adların verildiğiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Elçin, 1988; Gökyay, 2019; Kaya, 2020; Koz, 1977; Yıldırım, 2013)

² Buna bir örnek verilecek olursa uzun yıllar “İzzetî” mahlasıyla tapşırılan ve Ali İzzet Özkan’a ait olduğu zannedilen “Mecnun’um Leyla’mı gördüm” şiirinin aslında bu yazıya da konu olan İğdecikli Veli’ye aitliği cönklerden hareketle ispatlanmıştır. Konuyla ilgili bilgi için bk. (Kaya, 2009: 384)

³ Anzahar Cöngü, yazının bundan sonraki bölümlerinde AC kısaltmasıyla zikredilecektir.

⁴ Şair ve şiir sayısı bakımından hacimli bir cönk olan AC, başka bir yazıda ayrıca değerlendirileceği ve yazının da sınırlarının aşılması için cönkle ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

2. Sivas Yöresinde Yaşamış Veli Mahlaslı Alevî-Bektâşî Ozanlar

Âşık edebiyatı araştırmalarındaki en temel problemlerin başında aynı mahlaslı âşıklar meselesi gelmektedir. Kimi âşıklar kendi adlarını mahlas olarak seçerken kimileri de kendilerine manevi usta olarak gördükleri âşıkların mahlaslarıyla şiir yazmıştır. Bu sebepten ötürü aynı adlı birçok âşığın ortaya çıktığı, şiirlerinin birbirlerine mal edildiği görülmektedir. Veli mahlaslı âşıklar için de benzer bir durumun varlığından bahsedilebilir.

Konuyla ilgili en kapsamlı çalışmayı yapan A. C. Akbulut'un verdiği bilgilere göre 30'dan fazla Veli mahlaslı ozan ve divan şairi bulunmaktadır. Bunlar; *Abdal Veli*, *Alaca-Kargınlı Veli*, *Alacalı Veli*, *Alaca-Pazarlarlı Veli* (Çorum), *Alanyalı Veli* (1911-1949), *Âşık Veli* (Afşar Aşiretinden), *Âşık Veli* (Dadaloğlu Musa Oğlu), *Damalı Veli* (1928-2000), *Derviş Veli*, *Derviş Veli* (Yıldızeli), *Divriğili Veli*, *Diyarbakırlı Veli*, *Eğridirli Veli* (1892-1979), *Hanımkomlu Veli* (Erzurum), *Harızlı Veli* (Amasya), *İğdecikli Veli*, *İspahalı Veli*, *Kamışlılı Veli*, *Kararsız Veli* (17. Yüzyıl), *Karaşarlı Veli* (1935), *Kemter Veli* (Veli Erenler, 1926-2007), *Kılıççılı Veli* (Şarkışlalı Ağâhî/Veli), *Kul Veli*, *Kuşsaraylı Veli* (Çorum), *Senirkendli Veli Baba*, *Sungurlulu Veli* (Halil, 1843-1913), *Şenkayalı Veli* (Veli Dağaşan, 1887-1964), *Veli* (19. Yüzyıl, Sivas), *Veli* (Amasya-Tokat), *Veli* (Derunî Baba), *Veli* (Divan Şairi Veliyüddin Efendi) ve *Veli Efendi*'dir (Akbulut, 2021: 34-64; Karadeniz ve Akbulut, 2016: 405).

İnceleme alanına giren Divriği kaynaklı AC'deki Veli mahlaslı şiirler Sivas yöresinde Veli mahlasını kullanan iki âşığa aittir. Bunlardan ilki ve en önemlisi Şarkışla İğdecik köyünde yaşamış Veli'dir. Diğer ise Divriğili Veli'dir. Cönkte bulunan şiirler üzerinde durmadan evvel iki âşık ve Sivas'ta yaşamış diğer Veli mahlaslı âşıklar hakkında kısaca malumat vermek istiyoruz. Kaynaklarda aktarılan bilgilerin çelişkili olmasından dolayı bu konuya eğilmek gerekmektedir.

İğdecikli Veli, Şarkışla Ağcakışla bucağına bağlı İğdecik köyünde doğmuştur. 1790'lı yıllarda doğduğu tahmin edilmektedir. Kaynaklar, herhangi bir tahsil görmeyen Âşık Veli'nin yoksul bir ailede yetiştiğini, anne ve babasının da ozanlık yönünün olduğunu ve çobanlıkla geçimini sağladığını belirtmektedir. Tespit edilemeyen bir dönemde komşu köylerden olan Hocabey'de bir ailenin yanında 7 yıl kadar azap duran Veli, ağasının kızı Telli Suna'ya âşık olunca ilk şiirlerini yazmaya başlamıştır.⁵ Şiirleri Kale köyünden Âşık Kemter'e kadar ulaşınca oraya çağrılmış, Kemter'in yanına gittikten sonra onu ustası kabul etmiştir.⁶ Ustası Kemter'i 1818'de kaybedince üzüntüden ne yapacağını bilemeyen ozan, çareyi kendini yollara vurmakta bulmuştur. Hacı Bektaş dergâhına gitmeye karar veren Veli, burada Çelebi Hamdullah Efendi'nin yanında kalmış, Hamdullah Çelebi 1826 yılında Amasya'ya sürgün edilince bu durum üzerine sitem dolu 3 şiir yazmış, bundan dolayı da Yemen'e sürgün edilmiştir. 1853/54'te vefat ettiği düşünülen ozanın mezarı köyü İğdecik'tedir. Alevî-Bektâşî şiir geleneğinde önemli bir yere sahip olan ozanın şiirleri teknik ve muhteva açısından güçlüdür (Aslanoğlu, 2014; Kaya, 2009). Geleneğin güçlü âşıkları arasında zikredilen İğdecikli Veli'nin şiirleri başka âşıklarla karıştığı gibi ona ait olmayan birçok deyiş de yapılan çalışmalarda onun şiiri olarak verilmiştir.

Sivas'ta yaşamış Veli mahlaslı ozanlara bakıldığında İğdecikli Veli'den başka bir de *Divriğili Veli*'nin varlığına rastlanmaktadır. Her iki ozanın hem Alevî-Bektâşî zümreye mensup olmaları hem de "Veli" mahlasıyla tapşırarak şiir yazmaları diğer benzer mahlaslı ozanlardaki karışıklığın yaşanmasına neden olmuştur. Divriğili Veli adlı bir ozanın kesin varlığından İ. Aslanoğlu (2014)'nin *İğdecikli Âşık Veli* adlı kitabında verdiği bilgilerden haberdar olunmaktadır. Divriği şer'iyye sicillerinden hareketle "Divriğili Âşık Veli oğlu Mustafa 1170 (1757)'de Asitane'de vefat etti. Annesinin adı Fatma'dır." (2014: 20) kısmını paylaşan araştırmacı, yörede yaşamış Veli mahlaslı bir ozandan bahseder. Sivas kaynaklı bir cönkte bulunan Veli mahlaslı şiirler üzerine bir bildiri yayımlayan N. Yayın Köse ise Divriğili Veli ile İğdecikli Veli şiirlerini

⁵ Fazıl Oyat, Şarkışla'da yetişen halk şairleri hakkında malumat verdiği *20 Halk Şairi* adlı hacimsiz eserinde Veli'nin Huri adlı dul bir geline 7 sene içerisinde pek çok güzelleme yazdığını belirterek bu konuda farklı bilgiler vermektedir (1948: 49). Akbulut ise Veli'nin Telli Suna'ya 17'li yaşlarda âşık olduğunu belirtmektedir (2021: 13).

⁶ Akbulut da bu bilgiyi aktarmakla birlikte Kemter ile Veli'nin cemlerde tanışıklarına dair bir rivayeti paylaşmaktadır. Bir diğer rivayete göre musahip olabileceklerini de söylemektedir. Veli'nin Kemter'e çıraklığı Kemter'in ölümüne kadar 3 yıl sürmüştür (2021: 15).

karşılaştırırken âşığın ölüm tarihini 1757, İğdecikli Veli'nin ölüm tarihini ise 1853 olarak vermekte, şiirlerin kime ait olduğuyula ilgili çıkarımlarını buna göre yapmaktadır (2007: 267); fakat dikkat edildiği üzere Aslanoğlu'nun aktardığı ölüm tarihi Veli'ye değil oğluna aittir. Veli Dede adıyla da zikredilen âşığın oğlu Mustafa'nın vefat yılından hareketle onun da hangi yüzyılda yaşadığı tahmin edilebilir. Öyle ki oğlu 1 yaşında dahi vefat etmiş olsa Veli Dede'nin 18. yüzyıl âşıkları arasına dâhil edilmesi gerekir. Yani Kaya (2011) ve Yayın Köse (2007)'nin çalışmalarının aksine 19. yüzyılda değil, Aslanoğlu'nun verdiği bilgiler ışığında 18. yüzyılda İğdecikli Veli'den önce yaşamış olmalıdır.

Divriğili Veli'ye dair en kapsamlı yazı D. Kaya tarafından yayımlanmıştır. Kaya, V. L. Salcı (1940)'nın bir yazısında zikrettiği Tuğutlu Veli'nin konu ve üslup benzerliğinden yola çıkarak Divriğili Veli olabileceğini ifade etmektedir (2011: 214). Divriği kaynaklı bir cönkte yer alan Veli mahlaslı şiirleri yayımlayan Kaya, şiirlerin ona ait olduğunu düşünmektedir. Oysa Kaya'nın V. L. Salcı'nın yazısından hareketle aynı kişi olduğunu düşündüğü Divriğili Veli ile Divriği Tuğutlu Veli'nin farklı âşıklar oldukları muhakkaktır. Kaya'nın 19. yüzyıl âşığı dediği, Aslanoğlu (2014)'nun da 18. yüzyıla dâhil ettiği Divriğili Veli ile Salcı'nın yazısında yer alan 20. yüzyıl âşığı Veli farklı kişilerdir.

Divriği Tuğutlu Veli mahlaslı ozanın varlığıyla ilgili ilk malumatı *Halk Bilgisi Haberleri* dergisinin 106. sayısındaki “Kızılbaş Şairleri-V” (1940) başlıklı yazısıyla V. L. Salcı vermiştir. Salcı, kalenderi nazım şekliyle ilgili fikir yürüttüğü yazısında Divriği'nin Tuğut köyünden, Danabaşoğulları'ndan Veli mahlaslı bir âşıktan bahsetmektedir. Veli adlı ozanın çok iyi saz çaldığını, kendisinin bir buçuk yıl kadar yanında kaldığını, Sivas'ta yapılan halk şairleri bayramına da iştirak ettiğini belirtmektedir. Yani 1883 doğumlu Salcı'nın kalenderi nazım şekliyle ilgili soru sorup konuştuğu Veli'nin cönklerde şiirlerine rastlanan Divriğili Veli olma ihtimali yoktur. Salcı ayrıca Tuğutlu Veli'nin Sivas Halk Şairleri Bayramı'na katıldığını da belirtmektedir. Yazıyı kaleme aldığı 1940 yılına kadar Sivas'ta yalnızca 1931'de A. Kutsi Tecer tarafından gerçekleştirilen bir bayram vardır. I. Sivas Halk Şairleri Bayramı'na katılan âşıklar arasında Veli adlı/mahlaslı birinin olmadığını ifade etmek gerekir. İzleyici olarak katılıp katılmadığını ise Salcı'nın yazısından çıkarmak pek mümkün değildir. Kısacası asıl adı Veli olan ve adını mahlas olarak kullandığı birkaç şiiri bulunan meşhur âşık Şarkışlalı Agâhî sayılmazsa Sivas'ta Veli mahlasını kullanan üç âşık vardır. Bunlar; 18. yüzyıl âşığı Divriğili Veli, 19. yüzyıl âşığı Şarkışla İğdecikli Veli ve 20. yüzyıl âşığı Divriği Tuğutlu Veli'dir.

3. Cönkte Yer Alan Veli Mahlaslı Şiirlere Dair

AC'de bulunan Veli mahlaslı şiir sayısı 19'dur. Bu şiirlerin 18'i art arda yazılmış, diğer şiir ise Nesîmî'ye ait bir şiirin ardında yer almıştır. Şiirlerin tamamı 9.-21. varaklar arasındadır. Cönkte yer alan şiirlerin ekseriyetinde herhangi bir başlık yer almazken Veli'ye ait şiirlere geçildiğinde “*Âşık Veli evliyanın ilm-i ledinden bahş ettiği kelamullahıdır*” başlığının yazıldığı görülmektedir. Bu ifadeden hareketle evliya mertebesinde görülüp ledün ilmüne sahip olduğu düşünülen Veli'nin İğdecikli Veli olduğu varsayılabilir. Zira başlığın altında bulunan 1 numaralı şiir kaynakların çoğunda İğdecikli Veli'ye mal edilmiştir.

Cönkteki 19 şiirin tamamı üzerinde durmak çalışmanın hacmini bir hayli aşacağı için bazı hususları “Ekler”de yer alan şiir metinlerinin dipnotlarında vermekte, burada ise önemli noktalara değinmekte fayda görüyoruz. Şiirler incelendiğinde diğer benzer metinlere göre farklı yazımların olduğu, bazı dörtlüklerin yer değiştirdiği, hece ölçüsünde hatalar bulunduğu, kısacası anlamsal ve teknik kusurların varlığı göze çarpmaktadır. Örneğin; 1 numaralı şiirin 2. dörtlüğü incelendiğinde 3 ve 4. dizelerin diğer benzer metinlerde oldukça farklı yazıldıkları görülecektir.

3. dize

- On iki terek ol tacının sırrına (AC)
- Her kim aşna Muhammed'in sırrına (Aslanoğlu, 2014)
- Terki On İnk'ımam astar sırrına (Akbulut, 2021)
- Hasan Hüseyin'in gizli sırrına (Bilgilier, 2020)

4. dize

- Arşta mehrubana Ali dediler (AC; Aslanoğlu, 2014)
- Arştaki mührüne Ali dediler (Akbulut, 2021)
- Arşın mühürünü Ali dediler (Bilgiler, 2020)

Dörtlüğün ilk dizesinde yer alan “elifi tac” ifadesinden hareketle 3. dizedeki “ol tacın sırrı” göndermesinden dolayı diğer benzer metinlere göre AC’deki dize daha makul görünmektedir. Aynı şekilde 4. dizenin benzer metinleri incelendiğinde yine AC ve Aslanoğlu benzer metinleri anlam açısından daha uygundur denilebilir.

Cönklerde karşılaşılan problemlerin başında hiç şüphesiz dörtlüklerin eksik yazılması gelmektedir. Benzer metinler karşılaştırıldığında bazı şiirlerde 5 dörtlük varken bazılarında 4, 6 veya 7 dörtlük olabildiği görülmektedir. Şiirlerin tamamlanabilmesi için mevcut benzer metinlerin tamamının bir araya getirilmesi yararlı olacaktır. Örneğin; 1 numaralı şiire tekrar gelindiğinde aşağıdaki dörtlük Aslanoğlu benzer metninde yer almazken AC’de ve Akbulut’ta bulunmaktadır. Aslanoğlu benzer metni 11 dörtlük, AC ve Akbulut benzer metinleri 12 dörtlüktür.

Şu geleni Şah-ı Merdan sanmadı
Kimisi inandı kimi inanmadı
Taradı postları çerağbalar yanmadı
Besbelli bu bizden ulu dediler

Bahsi geçen dörtlük ayrıca incelenirse 3. dizenin 13 heceli olduğu söylenebilir. Bu örnek de sözlü kültürde dolaşımda olan şiirlerin hece sayısı bakımından bozulduğunu göstermektedir. AC’de “Taradı” şeklinde başlayan şiir Akbulut benzer metninde “Sır oldu” şeklinde başlamakla birlikte “çerağbalar yanmadı” kısmı “çerağ yanmadı” şeklinde 11’li heceye uygundur.

Buna benzer olarak 1. şiirin 7. dörtlüğü de hem hece ölçüsü hem uyak düzeni hem de sözcük dizilimi bakımından benzer metinler arasında farklılık göstermektedir. AC’deki ilk dize “Hep bir araya geldi halife pirlir” şeklinde başına “Hep” sözcüğü eklenerek 12 heceli yazılmışken diğer benzer metinlerde bu sözcük yoktur. Diğer taraftan AC benzer metni 2 ve 3. dizeler açısından diğer benzer metinlere göre daha doğrudur. Bunun nedeni Aslanoğlu benzer metnindeki 2. dizede “Bektaş adlı er görmedik dediler” yazmasıdır. Şiirin ilk dizesine bakıldığında “pirlir” şeklinde biten sözcüğe uygun uyağın kullanılmadığı dikkat çekmektedir. AC’deki “Bektaş isminde er görmedik derler” yazımı uyak düzeni açısından daha doğrudur.

Bir diğer husus, benzer metinler mukayese edildiğinde dörtlüklerin dizilişinde anlamsal tutarlılık olmamasıdır. Örneğin bir benzer metindeki 8. dörtlük diğer benzer metinde farklı bir yerde olabilmektedir. Burada şiirin anlamsal bütünlüğüne bakmak gerekmektedir. Yine 1. şiirde böyle bir durum söz konusudur. 9. sırada yer alan

Kimisi inandı budur dost dedi
Kimisi inanmadı nişan istedi
Şah’ım mübarek elin gösterdi
Budur bize nasip veren dediler

dörtlüğü 8. dörtlükle yer değiştirmelidir. Âşığın şiiri yazarken bir hikâye oluşturduğu düşünülürse bu dörtlüğün 7. dörtlükten sonra gelmesi gerekmektedir. Zira 7. dörtlük “Görünce tanırız eli dediler” şeklinde bitmektedir. 9. dörtlükteki “Şah’ım mübarek elin gösterdi” dizesi bu dizeyle ilintilidir. “Ersen darı çeç üstüne otur dediler” dizesiyle başlayan 8. dörtlük ise 9. dörtlükle yer değiştirmelidir. Bu dörtlük Hacı Bektaş Veli’nin başka bir kerametine telmihte bulunmaktadır. Yukarıda verilen dörtlükte hece ölçüsü kusuru da göze çarpmaktadır. 3. dize 10 heceli olup bir hecesi eksiktir. Aslanoğlu benzer metninde bu dize “Şah’ım ol mübarek elin gösterdi” şeklindedir. Dörtlükteki bir diğer kusur ise ayaktan çıkmayla ilgilidir. Şiirin diğer ayak dizelerine bakıldığında 4. dizenin ayağa uygun yazılmadığı göze çarpacaktır. Aslanoğlu benzer metninde “Besbelli bu bizden ulu dediler” şeklinde olan dize ayağa uygun olduğu için şiirin aslında da böyle olması daha muhtemeldir.

1. şiirle ilgili dikkate değer bir konu da cöngede aktarım yapılırken hafızada bulunan dizelerin tekrar edilmesidir. Bu bahis aslında şiirlerin nasıl çeşitlendiğini de göstermektedir. Şiirin 11. dörtlüğünde de değişmesi gereken bir dize bulunmaktadır.

Horasan pirleri [U]Rum'a geldi
Çok zaman yol erkân batında kaldı
[U]rum erlerine hediye geldi
Budur Hakk'ın doğru yolu dediler

Dörtlüğün benzer metinlerine bakıldığında 2, 3 ve 4. dizelerin küçük farklarla değiştirildiği görülse de esas sorun ilk dizededir. “Horasan pirleri [U]Rum'a geldi” dizesi muhtemelen yanlış hatırlamanın etkisiyle şiirin 4. dörtlüğünün ilk dizesine benzer biçimde yazılmıştır. Bu dizede bir sorun olduğuna dair ilk izlenim, diğer benzer metinler incelendiği zaman haklı çıkmaktadır. Şiirin diğer benzer metinlerinde ilk dize şu şekillerde geçmektedir:

- O demde erlerin nasibin verdi (Aslanoğlu, 2014)
- Cümle erlerin nasibini verdi (Akbulut, 2021)
- Cümle erler nasiplerini buldu (Bilgiler, 2020)

Diğer benzer metinlerdeki dize örneklerine bakıldığında Akbulut ve Bilgiler'de dizenin duraksız olduğu anlaşılmaktadır. Eğer şiir İğdecikli Veli'ye mal edilecekse Veli gibi usta bir ozanın durak, ayak, ölçü gibi hususlarda -tekniki manaya feda etmek gibi- istisnai durumlar haricinde hata yapmayacağı muhakkaktır. Yine sözlü kültürde dolaşan şiirin yazıyla sabitlendiğinde hatalı biçimde aktarıldığı düşünülebilir. Aslanoğlu benzer metninde ise dizenin uyak düzenine uymadığı dikkat çekmektedir. Burada ya dizenin böyle olduğu kabul edilebilir ya da diğer benzer metinlerden yola çıkılarak uyak düzenine uygun hâle getirilebilir. Yani dizenin “O demde erlerin nasibin verdi” ya da “O demde erlerin nasibin buldu” şeklinde olması muhtemeldir.

1 numaralı şiirle ilgili belirtilmesi gereken hususlardan biri de hiç şüphesiz başka âşıklara mal edilmiş olmasıdır. “On sekiz bin âlem(in) nuru dediler” ayak dizeli şiir cönklerde Veli mahlasıyla taşındığı gibi Pir Sultan Abdal taşınmasıyla da yer almaktadır. Şiirler arasında bazı küçük farklar olmakla birlikte birbirlerinin benzer metni oldukları anlaşılmaktadır. AC'de yer alan Veli mahlaslı şiir “Seyran bahçesinde bir yanal elma” dizesiyle başlarken S. N. Ergun (1929: 56)'un bir çalışmasında aktardığı Pir Sultan Abdal mahlaslı şiir “Firdevs-i âlâda bir biter elma” şeklinde başlamaktadır ve birçok dizesi birbirinin benzeridir. Şiirin kime ait olduğuyla ilgili tartışmalar bu yazının konusu olmadığı için kısaca değinmek yerinde olacaktır. Sözlü kültürden yazılı kültüre geçerek cönk ve mecmualarda sabitlenen âşık tarzı şiirlerin birçoğunda benzer bir karışıklık söz konusudur. Şiirlerin kime ait olduğuyla ilgili yapılabilecek çalışmalarda mutlaka tüm benzer metinlerin tespit edilerek bir araya getirilmesi ve mukayese edilmesi gerekmektedir. Şiirin benzer metinleri hangi mahlaslarla taşınmışsa o âşıklara aitliği kesin olan diğer şiirlerin kelime kadroları çıkarılmalı ve âşığın üslup özellikleri üzerinde durulmalıdır. Her ne kadar bir “ilk metin” (ur-form) çıkarmak mümkün değilse de benzer metinlerin elde edilmesi hem şiirin en kusursuz hâline ulaşılmasına yardımcı olacak hem de kime ait olduğu hususunda fikir verecektir. Birçok cönk ve mecmuaya tarih düşülmediği göz önünde bulundurulursa şiirlerin kime ait olduğuna dair kesin yargılara ulaşmanın zor olacağı görülecektir. Aksi hâlde tarihi belli bir cönkte yer alan herhangi bir 17. yüzyıl âşığının şiirinin sonraki dönemlerde tutulmuş bir cönkte başka bir âşığa ait olarak görülmesi bir şey ifade etmeyecek, bununla ilgili aşırma, hafızanın yanılması, nazire söyleme, sözlü kültür etkisi gibi birçok sebep aranabilecek, şiirin kime ait olduğu bilinecektir. Tespit edilen cönk ve mecmuaların içinde tarih belirtilmiş olsa dahi tanıtımını yapan araştırmacıların bununla ilgili malumat vermeyişleri de durumu zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı mukayeseli çalışmaların yanı sıra dil ve üslup incelemeleri karşılaşılan problemlere çözüm aramada bir yöntem olabilir.

2 numaralı şiire gelindiğinde bazı dizelerde hece eksikliği ve fazlalığı olduğu dikkat çekmektedir. AC'de 4. dörtlüğün 4. dizesi “Hazret-i Âdem daha dün geldi” şeklinde olup bir hecesi eksiktir. Dizenin doğru yazılışı Aslanoğlu (2014) benzer metninde olup “Ol Hazret-i Âdem daha dün geldi” yazılması gerekmektedir. Şiirin 5. dörtlüğünün 2. dizesi ise “Gezme yazı yabanda gerçeği izle” şeklindedir. Yine Aslanoğlu benzer metnindeki “Gezme yazı yaban gerçeği izle” dizesi hece ölçüsü açısından doğrudur.

Şiirleri yazıya aktaran cönk sahibinin birçok şiirde fazladan ek kullanımıyla ölçüyü bozması bu şekilde tamir edilebilir. Şiirin 7. dördlük 4. dizesinde yine hece eksikliği göze çarpmaktadır. “Cümlemize Hazret-i Pir geldi” dizesi Aslanoğlu benzer metnine kıyasla “Cümlemize Hacı Bektaş pir geldi” olmalı ve 11’li heceye tamamlanmalıdır. Son dördlükteki 12 heceli ilk dize ise “Veli’m eydür bu söze inandım vallah” yerine Aslanoğlu’na bakılarak “Veli’m bu sözlere inandık vallah” şeklinde heceye uygun şekilde yazılabilir.

3 numaralı Veli şiiri incelendiğinde ilk dördlüğün birinci dizesinin 4 benzer metinde iki farklı şekilde yazıldığı dikkat çekmektedir. Kesin bir ifadeyle doğru olan dize tespit edilemese bile bu konuda çıkarım yapılabilir. İlk dize, AC ve Aslanoğlu (2014) benzer metinlerinde;

- Çıktım Kurşunlu’nun başına (AC)
- Yine çıktım Kurşunlu’nun başına (Aslanoğlu, 2014) şeklindeyken diğer benzer metinlerde şöyledir:
- Çıktım İsmail Sivrisi başına (Kaya, 2011)
- Çıktım İsmail sivrisinin başına (Akbulut, 2021)

Görüldüğü üzere ilk dizede Kurşunlu ve İsmail Sivrisi gibi yüksek bölgelerden bahsedilmektedir. Tüm benzer metinlerde aynı olan ikinci dizedeki “Gözüme Malya’nın çölü görünür” ifadesinden hareketle coğrafi açıdan bölge ele alınabilir. Bilindiği üzere Malya Çölü olarak da bilinen Malya Ovası, Kırşehir’in kuzeyinde yer almaktadır. İlk dizede geçen İsmail Sivrisi ise Nevşehir’in Avanos ilçesinin kuzeyinde olup Hacıbektaş’ın doğusuna düşmektedir. Bölgedeki Kurşunlu adıyla bilinen yüksek yerler incelendiğinde Kayseri’nin kuzeyinde, Yozgat Boğazlıyan’ın güneydoğusunda kalan Kurşunlu Dağı’na rastlanmaktadır. Her iki dağın konumu ve İğdecikli Veli’nin ustası Kemter’i kaybettikten sonra Hacı Bektaş dergâhı postnişini Çelebi Hamdullah Efendi’nin yanında kaldığı dikkate alındığında şiirin aslında dergâha daha yakın olan İsmail Sivrisi’nin yer aldığı çıkarımı yapılabilir. İsmail Sivrisi konum olarak Malya Ovası’nı görmektedir. Dördlüğün 4. dizesinde geçen Seyfe Gölü de yine Malya Ovası ve İsmail Sivrisi’yle bir üçgen oluşturmaktadır. Diğer benzer metinlerdeki Kurşunlu ifadesinin sözlü kültürde yayılan şiire uyarlandığı kanaatindeyiz. Dinamik bir yapıda bulunan folklorik ürünlerin benzer metinleri oluşurken yaşanan coğrafyanın kendi özellikleriyle bütünleştirilip yeni bir şekle büründürüldüğü bir gerçektir. Burada da böyle bir durum söz konusu olabilir. 11 heceli Kaya (2011) benzer metni bu açıdan doğru olmalıdır fakat Kaya’nın yayımladığı cönkteki şiirlerin Divriğili Veli’ye ait olduğu yönündeki ifadelerin de sorgulanması gerekmektedir. O hâlde ortaya iki ihtimal çıkmaktadır. Ya Divriğili Veli’ye ait olduğu düşünülen şiirlerin içine İğdecikli Veli şiirleri karışmıştır -ki bu gayet olasıdır- ya da hayatı hakkında hiçbir şey bilinmeyen Divriğili Veli de Hacı Bektaş dergâhı civarlarında bulunmuştur. Bize göre ilk ihtimal daha ağır basmaktadır. Şiirle ilgili belirtilmesi gereken hususlardan biri de nazire olma ihtimalidir. Malatya ve Sivas çevresinde yaşadığı düşünülen ve 1800’lere ait cönklerde şiirlerine rastlanan Kalender Biçare’nin şiiri bahsi geçen şiirle oldukça benzerdir.⁷ Kalender Biçare şiiri ise Hırka Dağı ile başlamaktadır. Sözü edilen uyarlama hadisesi

⁷ Karadeniz ve Akbulut’un çalışmasından tespit ettiğimiz Kalender Biçare şiiri şu şekildedir:

Seyrimde Hırka’nın başına çıktım
Gözüme Malya’nın eli görünür
Firkat geldi yenedim cüşumu
Sivas ırmağının seli görünür

Çilehane ab-ı zemzem içilir
Yeryüzüne sarı çiçek saçılır
Has bahçede kırmızı gül açılır
Cennetü’l-mevânın gülü görünür

Elvan elvan çiçek açar yaz ile
Beğler ata binmiş yükün baz ile
Karışmış bir bölük turna kaz ile
Kerbela şehrinin çölü görünür

Batınımda gördüm kamer yüzlümü
Şekerden şerbetten şirin sözlümü
Mestane bakışlı huma gözlümü
Perişan zülfünün teli görünür

burada da görülmektedir. Yolu sık sık Hacı Bektaş dergâhına düşen Sivaslı ozanların yöreyi iyi bildiği, yöre ozanlarının şiirlerine hâkim oldukları ve benzer şiirler yazdıkları söylenebilir. Hangi ozanın asıl şiirin sahibi olduğu, hangisinin nazire yazdığı ise ancak bundan sonraki cönk çalışmalarıyla açıklığa kavuşturulabilecektir.

Yukarıda zikredilen ilk dörtlüğün 4. dizesi de benzer metinlerde farklı şekillerde yazılmıştır. Dizeler şu şekildedir:

- Abu zezem çilehane görünür (AC)
- Çilehane Seyfe Gölü görünür (Aslanoğlu, 2014; Kaya, 2011)
- Ab'-zezem çilehane beli görünür (Akbulut, 2021)

Aslanoğlu ve Kaya benzer metinlerinde yazılan dize şiirin ayağına uygun şekildedir. Akbulut benzer metni teknik ve mana açısından oldukça kusurlu görünmekte, AC'deki dize ise ayağa uymamaktadır. 2. dörtlüğün "Gözü Hacı Bektaş Veli görünür" şeklindeki 4. dizesi ise doğru olduğunu düşündüğümüz Aslanoğlu (2014) ve Kaya (2011) benzer metinlerine göre "Hünkâr Hacı Bektaş Veli görünür" olmalıdır. Bu dizinin böyle olması şiirin son dörtlüğünün son dizesinin de sorgulanmasına yol açmaktadır. "Hünkâr Hacı Bektaş Veli görünür" şeklindeki son dize âşığın ayak tekrarına düşmeyeceği göz önünde bulundurulurak incelenmelidir. Diğer benzer metinlere bakıldığında bu tespit haklı çıkmaktadır. Şiirin son dizesi Aslanoğlu (2014) ve Kaya (2011)'da şu şekildedir:

- Cümle velilerden ulu görünür

4 numaralı şiirde yine bazı aksaklıklara rastlanmaktadır. Şiirin ilk dizesi AC'de "Derde müptela oldum dermana vardım" şeklinde 12 heceli yazılmıştır. Burada kullanılan "müptela" sözcüğünün sonradan eklendiği, uyak düzenine uymayan "vardım" sözcüğünün değiştirildiği izlenimi edinilmektedir. Şiirin 3. dizesindeki "Aradım derdimin dermanın buldum" ifadesi de uyak düzeninde sorun olduğuna işaret eder. İlk dize, Koca (1990) ve Akbulut (2021)'ta "Derde tabi oldum tabibi buldum" şeklindedir. "Vardım ki tabibin derdi benden çok" şeklindeki ikinci dize de bu konuda ipucu vermektedir. Dizede geçen "tabip" sözcüğü mana açısından ilk dizede de "tabip" adının zikredilmesini gerektirmektedir. Bundan dolayı her iki benzer metindeki "Derde tabi oldum tabibi buldum" dizesi daha uygundur. Eğer ilk dize bu şekilde olursa 3. dize uyak tekrarına düşeceğinden dolayı diğer benzer metnin gözden geçirilmesi yerinde olacaktır. "Aradım derdimin dermanın buldum" dizesi diğer iki benzer metindeki "Her derdin dermanı andadır bildim" dizesiyle değiştirildiğinde hem uyak düzeni hem de mana oturmuş olacaktır. Kısacası 4 numaralı şiirin ilk dörtlüğü şöyle olmalıdır:

Derde tabi oldum tabibi buldum
Vardım ki tabibin derdi benden çok
Her derdin dermanı andadır bildim
Ne hikmettir anın derdi binden çok

4 numaralı şiirin benzer metinlerinde farklı yazılışlarla yer alan bir dize de 2. dörtlüğün 3. dizesidir.

- Taaccüp eyledim Hakk'ın işine (AC)
- Tecrübe eyledim hakkı işine (Tuncalı, 2000)
- Tefekkür eyledim Hakk'ın işine (Aslanoğlu, 2014; Kaya, 2011)

Tuncalı benzer metninin hatalı olduğu aşikârdır. Dörtlüğün son dizesi dikkate alındığında "Cümle derdi bize reva görmüş Hak" diyen âşığın öncesinde tefekkür ifadesini kullanması manaya daha uygun düşmektedir. "Şaşmak" manasındaki "taaccüp" sözcüğü ise âşığın tüm dertleri kendisine reva gören Allah'ın işine şaşırıldığını ifade etmektedir. Tasavvufî açıdan ele alındığında Hakk'ın âşık tarafından şaşkınlıkla

sorgulanması değil teslimiyet duygusuyla davranıp tefekkür etmesi daha anlamlıdır. Benzer metinlerde son dizenin de AC'deki gibi değil farklı olması gerektiğini anlaşılmaktadır.

- Her derdi bize reva görmüş Hak (AC)
- Cümle derdi bize reva görmüş Hak (Aslanoğlu, 2014)
- Her derdi kendine reva gören Hak (Akbulut, 2021; Koca, 1990)

Akbulut ve Koca benzer metinlerindeki ifade her şeyden münezzeh olan yaratıcının kendine bir şey reva göremeyeceğinden dolayı hatalıdır. AC benzer metni ise hece ölçüsü bakımından sorunludur. Bundan dolayı hem şiirin ritmik yapısı hem de diğer teknik hususlar göz önünde bulundurulduğunda “Cümle derdi bize reva görmüş Hak” dizesi daha uygundur.

Şiirin 3. dörtlüğünün ilk dizesi AC'de “Hak böyle kurmuş bina kurunca” şeklinde yazılmıştır. Görüldüğü üzere 10 heceli olan dizenin sanatlı söyleyişe sahip kuvvetli âşıkların yapmayacağı şekilde tekrara düştüğü anlaşılmaktadır. Âşığın aynı dizede iki kere “kurmak” fiilini kullanmadığı, burada farklı bir ifadeye yer verdiği ihtimal dâhilindedir. Diğer benzer metinlerle karşılaştırıldığında bu tespit de haklı çıkmaktadır. Şiirin üç benzer metninde de bahsi geçen dize “Hak böyle buyurdu bina kurunca” (Akbulut, 2021; Aslanoğlu, 2014; Koca, 1990; Tuncalı, 2000) şeklindedir.

Birçok benzer metne sahip 4 numaralı şiir üzerinden şu sorgulamayı yapmak da mümkündür: Hatalı, eksik birçok dizeye rastlanırken her bir benzer metinde bire bir aynı olan dizeler hakkında ne söylenmelidir? Aslında bu sorunun cevabı yazılı kültür ortamına aktarılan metinlerin sözlü kültürde hangi koşullarda değişip değişmediğiyle ilgilidir. Bununla ilgili 4 numaralı şiirde geçen ve her benzer metinde aynı olan dizelerden örnek vereceğiz:

- Tabibler tabibi dertli olunca (3. dörtlük 3. dize)
- Veli'm eydür işin âh u zâr ise (5. dörtlük 1. dize)
- Kerbela'da İmam Hüseyin'e bak (5. dörtlük 4. dize)

Tüm benzer metinlerde aynı kalan, değişikliğe uğramayan bu dizelerin ortak özelliği bize göre oldukça akıcı ve ritmik olmalarıdır. “Tabibler tabibi dertli olunca” gibi ritmik, akıcı ve tekniğe uygun ifadeler hafızada daha kolay tutulabilmektedir. Bundan dolayı hangi yazmaya aktarılsa aktarılsın herhangi bir uyarlamaya, yerine sözcük konulmasına, unutulmuş yerlerin farklı biçimlerde ifade edilmesine yol açmamıştır.

5 numaralı şiir incelendiğinde yineleme ayağının benzer metinlerde farklı yazıldığı anlaşılmaktadır. AC'deki “Yezid'e (i)la'net gâvura bile” yineleme ayağı, Bilgiler (2020)'de aynı, Akbulut (2021)'ta “Yezid'e ilanet kâfirlere de” şeklinde olup Akbulut'taki ifade şiir tekniği açısından akıcı değildir. Şiirin 4. dörtlüğünün 1. dizesinde yer alan “Hasan Hüseyin'i kâfirler çaldı” ifadesi de Aslanoğlu, Akbulut ve Bilgiler benzer metinlerinde “çaldı” yerine “sardı” şeklindedir. Dörtlüğün üçüncü dizesinin sonunda da “çaldı” sözcüğü olduğu için bu kısmın “sardı” olması daha doğrudur. Uyak düzeni bakımından yalnızca redif kullanılan bu kısımda kafiye bulunmaması tekniğin manaya feda edilmesiyle veya henüz tespit edilmemiş bir benzer metninde doğru şeklinin bulunmasıyla açıklanabilir.

AC'de “Hasan Hüseyin'i kâfirler sardı” dizesinin ardından gelen 2. dizede de sorun olduğu görülmektedir. “Ali duydu bunu donunu deldi” dizesi belirsizlik gösterdiği için diğer benzer metinlerle karşılaştırılmalıdır. Akbulut (2021)'deki “Ali duydu tüyü donunu deldi” şiire mana bakımından uygun olmadığı için diğer hatalı dize sayılabilir. Aslanoğlu (2014) ve Bilgiler (2020) benzer metinlerindeki “Ali duydu hasmın donunu deldi” dizesinde geçen “hasmın” sözcüğü ise iki dizeyi birbirine bağlayan ve manayı kuvvetlendiren etmelidir ve bize göre dize bu şekilde olmalıdır. Şiirin 4. dörtlük 3. dizesindeki “Nice yüz bin kerre Zülfikâr çaldı” ifadesi ise tüm benzer metinlerde bire bir aynıdır ve yukarıda bahsedildiği üzere ritmik olma, akılda kalıcılık gibi özelliklere sahiptir.

Şiirin son dörtlüğünün 3. dizesi de tamir edilmesi gereken dizelerden biridir. Tespit edilen benzer metinlerde dize şu şekildedir:

- Öykesine teba'sına (i)la'net (AC)
- Öncesine tabisine (i)la'net (Akbulut, 2021)

- Ülkesine tebaasına lanet (Aslanoğlu, 2014; Bilgilier, 2020)

AC’de açık şekilde ilk sözcük “öyke”dir. Öfke anlamına gelen bu sözcük, sonraki “teba” sözcüğü ile semantik açıdan uyuşmamaktadır. Akbulut’ta geçen “öncesine” sözcüğü de buna benzerdir. Diğer iki benzer metindeki “ülkesine” ifadesi ise anlam açısından dizeyi tamamlar niteliktedir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer metin 7 numaralı şiidir. Sözlü kültürde yakın anlamlı sözcüklerin birbirinin yerine kullanılmasına örnek olarak şiirin ilk dizesi verilebilir. Yedi benzer metnini tespit ettiğimiz “İlleri var Hacı Bektaş Veli’nin” ayak dizeli şiir, kaynaklarda en çok rastlanan Veli mahlaslı şiirlerin başında gelmektedir. Dizenin benzer metinleri şu şekildedir:

- Saadetli Hünkâr’ın nazar kıldığı (AC)
- Sâdetlü hünkârın nazar kıldığı (Aslanoğlu, 2014)
- Saadetlü sultanın nazar kıldığı (Kaya, 2011)
- Sadetli Sultan’ın nazar kıldığı (Tuncalı, 2000)
- Saadetli yârin nazar kıldığı (Akbulut, 2021)
- Sâdetli sultanın nazar kıldığı (Bilgilier, 2020)
- Saadetlü sultanım nazar kıldığı (Koca, 1990)

Dizenin ilk sözcüğü araştırmacılar tarafından hece ölçüsüne uyarlamak adına farklı okunuşlarda yazılmıştır. İkinci sözcük ise yukarıda bahsedilen yakın anlamlı veya birbirine denk düşen sözcüklere örnektir. Hem hünkâr hem de sultan sözcükleri Hacı Bektaş Veli’yi işaret eden göstergelerdir. Herhangi bir mana bozulması meydana getirmeyen ve teknik açıdan kusur yaratmayan her iki sözcük de birbirinin yerine kullanılabilir. Cönklerin tutulduğu tarihlerin tespit edilmesi olanaksız olduğundan dolayı bu konuda kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. İlk dörtlüğün 3. dizesi ise AC’de “Horasan ilinden sökün geldiği” şeklinde olup diğer benzer metinlerin tamamında “Horasan’dan sökün edip geldiği” şeklinde tespit edilmiştir. Dizenin 6 benzer metinde de böyle olmasından dolayı bu yazılış kabul edilebilir.

2. dörtlüğün 3. dizesi ise ele alınması gereken bir diğer dizedir. Yine bu dize de her benzer metinde birbirinden farklı yazılmıştır. Yanlış okumaların etkisi, cöngü tutan kişinin hareke koymamış olma ihtimali ve hafızada farklı şekilde bulunan dizenin olduğu gibi kayda geçmesi sebepler arasında sayılabilir. Dize şu şekildedir:

- Altın hulle otururlar üstünde (AC)
- Altın hilye örtüleri üstünde (Aslanoğlu, 2014)
- Altın hallı örtüsü var üstünde (Kaya, 2011)
- Altın halli örgüleri üstünde (Koca, 1990)
- Altın hali örgüleri üstünde (Bilgilier, 2020; Tuncalı, 2000)
- Altın hilye örgüleri üstünde (Akbulut, 2021)

Dikkat edildiği üzere ikinci sözcük her birinde farklıdır. Hulle, hilye, hali, hallı, halli yazılışları arasında muhakkak ki yanlış okumalar da bulunmaktadır. Dizenin ardından gelen dörtlüğün sonundaki “La’lleri var Hacı Bektaş Veli’nin” dizesi bağlama bakarak sonuç çıkarmak için ipucu verecektir. La’l sözcüğü kırmızı renkteki kıymetli taş anlamındadır. Âşık burada büyük ihtimalle Hacı Bektaş Veli’nin değerini anlatırken manaya kuvvet katmak için bu sözcüğü kullanmıştır. Kıymetli taşların yani la’llerin Hacı Bektaş Veli’nin elbisesi üzerinde olması en güçlü ihtimaldir. AC’de açık şekilde şeddeli ve son harfi güzel he ile yazılan sözcüğün “hulle” olduğu düşünülürse sözcüğün “cennette giyilecek elbise” anlamına binaen “hulle” ile “la’l” sözcükleri ilişkilendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında dizenin devamının da değişmesi gerekmektedir. AC’deki “otururlar” ifadesi yerine diğer benzer metinlerde geçen “örgüleri” ifadesi uygun olacaktır. “Altın hulle örgüleri üstünde /La’lleri var Hacı Bektaş Veli’nin” dizeleri bize göre anlam bakımından daha doğrudur. Hallı, boş ve تنها anlamlarındaki hâlî sözcükleri manaya uygun değildir. Hilye ise genel olarak süs, ziynet karşılığı olsa da Hacı Bektaş’a işaret edecek bir unsurun göstergesi değildir. Ardından gelecek “örgüleri, örtüleri, otururlar” gibi varsayımlarla da örtüşmemektedir. Alevî-Bektâşî şiirinde sık kullanılan bir giyim kuşam motifi olan hulle, bizce bu dizenin yazımında tercih edilmesi gereken sözcüktür.

10. şiirin ise diğer benzer metinlerle karşılaştırıldığında AC’de 5 dörtlük, Akbulut (2021), Aslanoğlu (2014), Bilgiliier (2020) ve Kaya (2011)’da 7’şer dörtlük olduğu görülmektedir. AC’deki şiirin bazı dizelerinin eksik ve farklı yanları vardır. İlk dörtlüğün 3. dizesi 5 benzer metinde şu şekildedir:

- Şevki şeker leb-i balım gücenmiş (AC)
- Şeker şerbet leb-i balım gücenmiş (Aslanoğlu, 2014; Bilgiliier, 2020)
- Şefkat şükür leb-i balım gücenmiş (Kaya, 2011)
- Şahi şeker leb-i balım gücenmiş (Akbulut, 2021)

Dizeler ele alındığında şevki şeker, şahi şeker ve şefkat şükür ikilemelerinin anlam ifade etmediği söylenebilir. Aslanoğlu ve Bilgiliier benzer metinlerindeki “Şeker şerbet leb-i balım gücenmiş” dizesi diğer dizelerle de ilişkili olarak manaya daha uygundur. AC’deki 2. dörtlüğün 2. dizesinin ölçü bakımından hatalı olduğu da dikkati çekmektedir. “Benim gibi edna mı kaldı sana kul olmak” şeklinde okunan dizenin diğer 3 benzer metindeki “Benim gibi geda sana kul olmak” (Akbulut, 2021; Aslanoğlu, 2014; Bilgiliier, 2020) dizesiyle kıyaslandığında diğer dizelerle uyumsuz olduğu anlaşılmaktadır. Sözlü kültürde yakın anlamlı sözcüklerin birbirlerinin yerine kullanılması hadisesine burada da rastlanmaktadır. Edna-geda değişikliği ve bir sonraki dizedeki ihsan-himmet değişikliği yine sözlü kültür etkisiyle açıklanabilir. Şiirin 3. dörtlüğündeki ilk dize ise diğer benzer metinlere göre oldukça farklıdır.

- Horasan ilinde Çin ü Maçın’de (AC)
- Amasya tahtında Çin ü Maçın’de (Akbulut, 2021; Aslanoğlu, 2014; Bilgiliier, 2020)

Şiirin tamamına bakıldığında İğdecikli Veli’ye ait olduğu ve Amasya’ya sürgüne gönderilen Hamdullah Çelebi’ye olan hasretini anlattığı anlaşılmaktadır. Diğer 3 benzer metindeki “Amasya tahtı” ifadesi her ne kadar şiirin kompozisyonuna uygunsu da sonrasında gelen “Çin ü Maçın” kalıbı birbiriyle ilgisiz iki coğrafyanın bir arada kullanılmasından dolayı şüphelidir. Âşık burada şiirde uyak düzenini oturtmak için mi böyle bir tercih yapmıştır yoksa şiirin aslında AC’deki gibi “Horasan ilinde” ifadesi mi vardır, diğer benzer metinlerle kıyaslandığında daha sağlıklı bir yorum yapılabilir. Bu türden kalıp ifadelerde genellikle birbirine coğrafi konum olarak daha yakın yer adlarının zikredilmesi âşıklık istidadı bakımından önemlidir. “Amasya tahtı” ifadesinin aslında başka bir dörtlükte yer aldığı, sözlü kültürde unutulmuş bazı cönklerle aktarılmayan dörtlükteki bu ifadenin hafızanın yanıltılmasının da etkisiyle “Horasan ilinde” kısmının yerine buraya yerleştirildiği söylenebilir. N. Yayın Köse (2007) benzer metnine bakıldığında tespitimiz haklı çıkmaktadır. AC’de 5 dörtlük olan şiir Yayın Köse’de 7 dörtlüktür ve “Amasya tahtı” ifadesi 3. dörtlüğün 2. dizesinde farklı bir bağlamda görülmektedir.

Gece gündüz şahım kılarım âhı
Amasya tahtında güzeller şahı
İmanı olana bu sözüm sahi
Hasretinden binam oldu çâr pâre (Yayın Köse, 2007: 266)

Cönkteki Veli mahlaslı 12. şiir ise gazel nazım şekliyle yazılmıştır. Şiirin Akbulut (2021) ve Aslanoğlu (2014) benzer metinleri tespit edilmiştir. Diğer benzer metinlerde 6 beyitten oluşurken AC’de 7 beyittir. Diğerlerinde eksik olan beyitle birlikte şiir tamamlanmış olmaktadır. Makta beytinin üzerinde yer alan beyit şu şekildedir:

Gerçeğin aslı aranır mı nur ile sırdan çıkar
Hak nazarı olan kimse sıfatından bellidir

15. şiire gelindiğinde benzer metinler arasında bazı önemli farklar olduğu görülmektedir. Şiirin Bilgiliier (2020) ve Akbulut (2021) olmak üzere iki benzer metni daha bulunmaktadır. Bilgiliier benzer metninde şiirin dörtlükler hâlinde yanlış yazıldığı, gazel nazım şeklinde olan şiirin beyitler hâlinde yazılması gerektiği söylenebilir. Ayrıca diğer iki benzer metinde şiir 8’er beyitken AC’de 12 beyittir ve tam metnin bu benzer metinde olduğu açıktır. Diğer benzer metinlerde bulunmayan beyitler şunlardır:

Gam gam değil sen Şah-ı sevda
Seyenceli sahibimdir ol veliyullah

Ve bi-azametike ya aziz hoca
Azametini dedi nutkullah

Bi-fazlike ya Allah ya Muhammed
Hint cenginde bunu okurdu Allah

Bi-velayetike mürüvvet ya Ali
Yola gününde yetişirsin inşallah

Anlaşıldığı üzere Aleviler arasında dilek dilemek için okunan Nâd-ı Ali duasında geçen sözcükler her beytin başında kullanılmıştır. AC’de buna rağmen bazı kısımların yanlış yazıldığı veya yörede o şekilde okunduğu görülmektedir. Örneğin; 2. beytin ilk dizesi diğer benzer metinlerde “Tacın tekbir etti halife mürşit” şeklindeyken AC’de “Tecelli tekbir etti halife mürşit” şeklinde yazılmıştır. Hatalı olduğu anlaşılan ilk sözcük Nâd-ı Ali duasındaki kelimelerin sıralamasına uygun olarak “Tecelli” yerine “Tecidhu” olmalıdır. Benzer şekilde 3. beytin 2. dizesi diğer benzer metinlerde “Aynel like ile mabudillah” iken AC’de “Aynen leke fi’n-nevâib illallah” şeklindedir. Diğer benzer metinler Nâd-ı Ali duasına göre farklıdır. AC’de ise ilk kelimenin duaya göre “Avnen” şeklinde yazılması gerekir. Son olarak 4. beytin 2. dizesi diğer benzer metinlerde “Küllî men” şeklinde başlarken yine duaya göre “Küllî hemim” olmalıdır ve AC’de de bu şekildedir.

16. şiirin ilk dörtlüğünün 1. dizesi de benzer metinlerde farklı yazılan dizelerden biridir. Dizenin farklı yazılışları şu şekildedir:

- Şu cihanı gezdim üstat bulmadım (AC)
- Şu yalan dünyada bir üstat buldum (Akbulut, 2021; Aslanoğlu, 2014; Tuncalı, 2000)
- Şu yalan dünyada üstat bulamadım (Bilgiler, 2020)
- Şu yalan dünyada üstat bulmadım (Koca, 1990)

İğdecikli Veli’ye aitliği kesin olan şiirde Veli, ustası Âşık Kemter’in ölümü üzerine feleğe sitemde bulunmaktadır. İlk dizedeki “üstat bulmadım” ifadesi şiirin manasına uygun düşmemektedir. Aksine âşığın hâlinden anlayan bir üstat bulduğunu ama feleğin ona müsaade etmediğini ifade etmesi daha mümkündür. Bundan dolayı bazı benzer metinlerdeki “Şu yalan dünyada bir üstat buldum” dizesinin anlam açısından doğru olduğu söylenebilir. Dörtlüğün devamındaki “Hiç iş gelmedi mi başına felek” dizesi ise diğer benzer metinlerde şöyledir:

- Ben de beğenmedim işini felek (Bilgiler, 2020; Koca, 1990; Tuncalı, 2000)
- Beni bırakmadın işime felek (Akbulut, 2021; Aslanoğlu, 2014)

Kendisine hâlinden anlayan bir üstat bulma talihine erişen Âşık Veli, devamında yine manaya uygun olarak “Hiç iş gelmedi mi” sorusunu sormak yerine feleğe sitemini belirterek “Beni bırakmadın işime” diyor olmalıdır. Veli şiirlerinin tespit ettiğimiz benzer metinlerinin tamamı incelendiğinde Akbulut (2021) ve Aslanoğlu (2014) benzer metinlerinin nispeten daha kusursuz olduğu da düşünülürse bu dizeyi tercih etmek yerinde olacaktır. Dörtlüğün son dizesi ise AC’de “Gine beğenmedim işini felek” şeklindedir. Bu dize diğer benzer metinlerin ikinci dizesine benzemektedir. Sözlü kültürde bu dizenin 4. dizeye kaydığı anlaşılmaktadır. 2. dizeye alındığında bu kısımda ayağa uygun farklı bir söyleyiş aranması gerekmektedir. Diğer benzer metinlerde bu dize şu şekildedir:

- Ne okursun bilmem dersini felek (Bilgiler, 2020; Koca, 1990; Tuncalı, 2000)
- Ne okursun bilmem güşuma felek (Akbulut, 2021; Aslanoğlu, 2014)

Üç benzer metinde de rastlanan “dersini felek” ifadesi ne mana olarak ne de kafiyeleniş bakımından şiire uygun değildir. Hatalı olduğunu düşündüğümüz ifadeye bakılırsa Akbulut (2021) ve Aslanoğlu (2014) benzer metinlerinin daha sağlıklı olduğu tezimiz kuvvetlenecektir. Netice itibarıyla hem mana hem de şiirin ayağına uygunluk bakımından “Ne okursun bilmem güşuma felek” ifadesi tercih edilebilir.

Şiirin 2. dörtlüğünün son dizesindeki “Baykuşlar kondurmuş taşına felek” ifadesinin 4. dörtlüğün son dizesinde “Baykuşlar kondurdun taşına felek” şeklinde küçük bir farkla tekrar ettiği dikkat çekmektedir. Âşığın ayak tekrarına düşmeyeceğini düşünerek hatalı bir söyleyiş tespitini yapmak mümkündür. Öyle ki diğer benzer metinlere bakıldığında bu dizinin böyle olmaması da tespitimizi desteklemektedir. Kısacası 4. dörtlüğün son dizesi diğer benzer metinlere “Yoksa ok mu değdi kuşuma felek” olup teknik ve mana açısından daha uygundur.

Son olarak 17. şiirin 3. dörtlüğünün 3. dizesi, şiirin tespit edildiği 4 benzer metinde de farklıdır. AC’deki dörtlük şu şekildedir:

Bal ırmağı akar gider bendinden
 Âb-1 Kevser âb-1 hayat kendinden
 Zemzem zevrâkıdan sunar lebinden
 Anlardır Hakk’ın katında hacı

Son dizedeki “Anlardır” ifadesinin diğer benzer metinlerle karşılaştırıldığında “Emenlerdir” olduğu anlaşılmaktadır. Bu ifadenin tespiti bir önceki dizinin doğru yazılışı için önemlidir. 3. dize diğer benzer metinlerde şöyledir:

- Zemzem dudağından (süt) akar kandinden (Akbulut, 2021)
- Şeker dudağında zemzem kandinde (Aslanoğlu, 2014)
- Zemzem dudağında şeker kandinden (Kaya, 2011)

Görüldüğü üzere hafızada tutulması zor, karıştırılma ihtimali yüksek olan bu dize her benzer metinde farklı farklı yazılmıştır. AC benzer metnin ilk iki dizesindeki “bendinden/kendinden” kafiyelenişi dikkate alındığında “sunar lebinden” yazımının kusurlu olduğu ortaya çıkacaktır. Diğer benzer metinlerdeki “kandinden” sözcüğü zannediyoruz ki şiirin aslında da kullanılmıştır. Mecazi olarak sevgilinin iki dudağı anlamına gelen “kand”in dizedeki varlığı, öncesindeki “dudağında” ifadesini geçersiz kılmaktadır. Aynı anlama gelen iki sözcüğün bir dizede kullanılmadığı ihtimali göz önünde bulundurularak AC’deki “zevrâk” sözcüğünün daha anlamlı olacağı fikri ileri sürülebilir. Kısacası “Zemzem zevrâkıdan şeker kandinden” dizesi teknik ve mana açısından şiire daha uygundur.

Sonuç

Yazıldıkları devrin edebî zevkine ışık tutan cönklerin incelenerek günümüz harflerine aktarılması; literatüre girmemiş âşıkların ortaya çıkarılması, hakkında malumat bulunan âşıkların bilinmeyen eserlerinin yayımlanması ve yayımlanmış şiirlerinin benzer metinlerinin tespit edilmesi bakımından Türk halk edebiyatı araştırmaları için oldukça mühimdir. Alevî-Bektâşi şiiri ise yazmalar konusunda gelenek oluşturmuş değerli bir inceleme alanıdır. Sivas yöresi bu anlamda hâlâ canlılığını koruyan, özellikle kırsal alanlarda tespit edilebilecek cönk ve mecmua örnekleriyle araştırmacıları beklemektedir. Bu yazının konusunu oluşturan Divriği kaynaklı Anzahr Cöngü de hem Alevî-Bektâşi zümresine bağlı âşıkların şiirlerini barındırması hem de hacimli olmasıyla özel bir cönk sayılabilir. Cöngün muhtevasına bakıldığında 19 şiirle en çok şiirin Sivas’ta yaşamış Veli mahlaslı âşıklara ait olduğu anlaşılmaktadır. Eserleri sözlü kültürde karışan Divriğili Veli (18. yüzyıl) ve İğdecikli Veli (19. yüzyıl)’ye ait şiir örneklerinin birçok araştırmacının çalışmalarında yer aldığı görülmektedir. Burada sorulması gereken soru bir cönkte tespit edilen şiirlerin farklı kaynaklarda yer almasının bu şiirleri değersiz kılıp kılmayacağıdır. Bize göre sözlü kültürden yazılı kültüre aktarılmış her şiir örneği yeni bir benzer metin oluşturduğu için mutlaka değerlidir. Sözlü kültürün kendine has dinamiklerinin incelendiği alanlardan biri de cönkler olmalıdır. Eş ve benzer metinleri tespit edilen diğer halk edebiyatı mahsullerinin (masal, halk hikâyesi vd.) sözlü kültür bağlamında kuramsal açıdan incelendikleri gibi cönkler de bu alana dâhil edilebilir. Böylelikle şiir metinlerinin birincil sözlü kültür ortamında nasıl benzer metinler oluşturdukları üzerine yeni tartışmalara alan açılacaktır.

Bilhassa teknik anlamda kesin kaideleri bulunan âşık tarzı şiir geleneğinden hareketle gelenekte ustalaşmış, zümre mensuplarının kabullendikleri ve şiirlerini hafızalarında tutarak yazıya aktardıkları âşıkların eserleri incelenebilir. Bir başka deyişle “kuvvetli âşık” nitelmesine sahip âşıkların şiirlerinde teknik anlamda çok fazla kusur bulunmadığı ve yazmalarda yer alan şiirlerinin genellikle tahsil seviyesi

düşük cönk müretteplerinin elinde bozulduğu bilinmelidir. Bu bağlamda herhangi bir cönkte bulunan şiir örneğinin benzer metinlerinden hareketle bariz hataların düzeltilebileceği, yani bir tür metin tamiri yapılabileceği söylenebilir. Buradaki amaç kesinlikle bir “ilk metin” (ur-form) arayışı değildir. Artık sözlü kültürün malı sayılması gereken bu mahsullerin yalnızca nasıl değişikliğe uğradıkları hakkında fikir yürütülmelidir. Usta bir âşığın hece ölçüsü, uyak düzeni ve ayak kurgusu gibi teknik hususlarda -istisnai durumlar haricinde- basit hatalar yapmayacağı muhakkaktır. Şiir incelemesi yapan araştırmacıların benzer metinleri tespit ederek hatalı yazılış, ayak tekrarı, ayaktan çıkma, uyak düzeni, ölçü ve durak bozulmaları üzerine değerlendirme yapmaları, çeviri faaliyetleri düzeyinde kalmış ve dar bir alana hapsolmuş cönk çalışmaları için tartışmaya açık bir alan olacaktır. Bu yazının amacı da bahsi geçen konuda yeni bir tartışmayı Anzhar Cöngü’ndeki Veli mahlaslı şiirler üzerinden başlatmak, en doğru metin kurgusu üzerine yoğunlaşmaktır. Sonuç olarak bu yazıda cönkte yer alan 19 adet Veli mahlaslı şiirin benzer metinleri tespit edilmiş, bu metinler dize dize karşılaştırılarak AC benzer metinlerinde kusurlu görülen kısımlar hakkında fikir yürütülmüş, şiirlerin dizeler arasındaki bağlamına dikkat çekilerek teknik özelliklerine göre düzeltme önerileri getirilmiştir. Bunun yanı sıra Sivas’ta yaşamış Veli mahlaslı âşıklar üzerinde durularak konuyla ilgili bundan önce yapılan çalışmalardaki çelişkili bilgilere dikkat çekilmiştir.

Kaynaklar

- AKBULUT, A. C. (2021). *İğdecikli Âşık Veli*. Antalya: Baygenç Yayıncılık.
- ASLANOĞLU, İ. (2014). *İğdecikli Âşık Veli Hayatı Kişiliği ve Deyişleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- BİLGİLİER, İ. (2020). *Âşık Veli Hayatı ve Eserleri*. 2. Baskı. Ankara: Favori Yayınları.
- ELÇİN, Ş. (1988). “Cönkler ve Mecmualar Üzerine”. *Halk Edebiyatı Araştırmaları-I*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 11-12.
- ERGUN, S. N. (1929). *XVII. Asır Saz Şairlerinden Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- ESEN, A. Ş. (2020). *Anadolu Âşıkları-II Dadaloğlu*. (Haz.: İsmail Görkem). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- GÖKYAY, O. Ş. (2019). “Cönkler Üzerine”. *Eski Yeni ve Ötesi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 69-146.
- GÖLPINARLI, A. (2017). *Alevî-Bektâşî Nefesleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KARADENİZ, B. ve AKBULUT, A. C. (2016). *Alevî-Bektaşî Şairleri*. 8 Cilt. Bursa: Karamavi Yayınları.
- KAYA, D. (2009). *Sivas Halk Şairleri*. C. 5. Sivas: Sivas 1000 Temel Eser.
- KAYA, D. (2011). “Cönklerden Gün Işığına: Divriğili Veli”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 2, 213-243.
- KAYA, D. (2020). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. 4. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- KOCA, T. (1990). *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri (13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar)*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası.
- KOZ, M. S. (1977). “Cönk”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C. 2. İstanbul: Dergâh Yayınları, 83-85.
- OYAT, F. (1948). *20 Halk Şairi*. İstanbul: Ülkü Basımevi.
- SALCI, V. L. (1940). “Kızılbaş Şairleri-V”. *Halk Bilgisi Haberleri*, S. 106, 233-239.
- TUNCALI, A. İ. (2000). *Emlek Alevî Âşıkları*. Ankara: Kızılırmak Yayınları.
- YAYIN KÖSE, N. (2007). “Divriğili Veli Dede’nin Şiirlerinde Konu, Biçim ve Tür”. *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri (21-25 Mayıs 2007)*. C. 2, 253-272.
- YILDIRIM, D. (2013). *Elyazması Bir Kitap Türü: Cönk/Cöng-Kayıp Saraybosna Cöngü Bağlamında*. Ankara: TKAE Yayınları.

Ekler

Ek-1: Cönkte Yer Alan Veli Mahlaslı Şiirler⁸

-1-⁹

Âşık Veli evliyanın ilm-i ledinden bahş ettiği kelamullahıdır.

Seyran bahçesinde bir yanal alma
On sekiz bin âlemin nuru dediler
Muhammed Murtaza Haydar-ı Kerrar
Hünkâr Hacı Bektaş Veli dediler

Fahr-i âlem elifi tac uruna
İki cihan boyanmıştır nuruna
On iki terek ol tacının sırrına¹⁰
Arşta mehrubana Ali dediler¹¹

Hocası aldı mektebe götürdü
Elif be demeden mana yetirdi
Akıttı pınarı susam bitirdi
Hacısı hocası beli dediler

Rum erleri Horasan'a geliptir
Herkes akıl ile yerin buluptur
Üstlerinden er geçtiğin biliptir
Kadıncık Ana'ya dolu dediler

Şu geleni Şah-ı Merdan sanmadı¹²
Kimisi inandı kimi inanmadı
Taradı postları çerağbalar yanmadı
Besbelli bu bizden ulu dediler

⁸ Benzer metinlerin karşılaştırılmasında A. Ş. Esen (2020) adına "Dadaloğlu" çalışmasını hazırlayan İ. Görkem'in kullandığı karşılaştırma yöntemine benzer bir yöntem esas alınacaktır. Buna göre tespit edilen benzer metinlerin kaynakları kısa adlandırmalar verilerek yanlarına şiirin yer aldığı sayfa numaraları düşülecektir. Bunun yanı sıra karşılaştırılan dizenin kaçınıcı dörtlük, kaçınıcı sırada yer aldığı belirtilecektir (Örneğin; ACA: sayfa numarası, dörtlük sırası/dize sırası). Dipnotlarda kullanılacak kısaltmalar şu şekildedir:

AC: Anzhar Cöngü

ACA: Akbulut (2021)

AİT: Tuncalı (2000)

BİL: Bilgiler (2020)

DK: Kaya (2011)

GÖL: Gölpınarlı (2017)

İA: Aslanoğlu (2014)

TK: Koca (1990)

⁹ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 335; BİL, 189; İA, 113; GÖL, 306)

¹⁰ İA: 113, 2/3 Her kim aşna Muhammed'in sırrına

ACA: 335, 2/3 Terki On İk'İmam astar sırrına

BİL: 189, 2/3 Hasan Hüseyin'in gizli sırrına

GÖL: 306, 2/3 Hasan Hüseyin'in gizli sırrına

¹¹ İA: 113, 2/4 Arşta mehrubana Ali dediler

ACA: 335, 2/4 Arştaki mührüne Ali dediler

BİL: 189, 2/4 Arşın mührünü Ali dediler

GÖL: 306, 2/4 Arşın mihrine Ali dediler

¹² Bu dörtlük İA'da yoktur.

Şah'ım der ki Bektaşî'yim Bektaşî
O kim idi nasip veren ol kişi
Sıktı un eyledi örs gibi taşı
İsmi Bektaş idi veli dediler

Hep bir araya geldi halife pirlere
Bektaş isminde er görmedik derler
Bize nasip veren bir yeşil el derler
Görünce tanırız eli dediler

Ersen darı çeç üstüne otur dediler
Ulu isen nasip yetir dediler
Söz senet olmaz senet getir dediler
Çok olur senetsiz veli dediler

Kimisi inandı budur dost dedi¹³
Kimisi inanmadı nişan istedi
Şah'ım mübarek elin gösterdi
Budur bize nasip veren dediler

Ol demde velilik fermanı geldi
Şah'ım mertebeyi orada buldu
Evvel Ali idi ahir Vel' oldu
Taptık ey sultanım beli dediler

Horasan pirleri [U]Rum'a geldi¹⁴
Çok zaman yol erkân batında kaldı
[U]rum erlerine hediye geldi
Budur Hakk'ın doğru yolu dediler

VELİ'm eydür cümle erlerden ulu
Cümle erler ana demiştir beli
Şüphesiz Allah Muhammed Ali
İnanmayan İblis kulu dediler [9a-10a]

-2-¹⁵

Söyleyim de dinlen mevali canlar
Evvel Allah bu cihana kim geldi
Muhammed Ali kandilde nur iken
Şu cihana sada ile ün geldi

Cihan derya idi dünya dar idi
Cebrail Mikail anda var idi

¹³ Bu dörtlük, AC'de 9, İA'da 7, ACA'da 8, BİL'de 9. sıradadır. Şiirin anlamsal bütünlüğüne göre bir önceki dörtlükte yer alması daha makuldür.

¹⁴ İA: 114, 10/1 O demde erlerin nasibini verdi
ACA: 336, 11/1 Cümle erlerin nasibini verdi
BİL: 190, 11/1 Cümle erler nasiplerini buldu
GÖL: 306, 10/1 Cümle erler nasiplerini buldu

¹⁵ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 178; BİL, 192; İA, 71)

Bir avuç toprak attı dünya kurudu
Azrail İsrail anda sur geldi

Kün deyince karar kıldı âdeme
Yedi gün emeğim geçti o deme
Kadirullah can verince Âdem'e
Akıl fikir külli kân geldi

Sen talip ol çok iş vardır talipte
Ne ararsın gerçeklerde ârifte
Nice âdem yüz bin yıl yattı kalıpta
Hazret-i Âdem daha dün geldi¹⁶

Sen talip ol da yakında gözle
Gezme yazı yabanda gerçeği izle¹⁷
Yüz yirmi dört bin nebiden önce
Muhammed'e vahy-i Cebrail geldi

Bu işlerin ezelinesi soranda
Yer gök bina kurdu İsm-i Âzâm'da
Bu cihanı var eyleyip düzende
Ali Muhammed'den gayrı kim geldi

Doksan bin er Horasan'ın bendidir
Vallah billah âşıkların andıdır
Hünkâr Hacı Bektaş Veli kendidir
Cümlemize Hazret-i Pir geldi¹⁸

Miraç'ta danıştım doksan bin kelim
Cebrail Ali'ye getirdi selam
Dört kitaba indi levh ile kalem
Âşıklar da bu cihana hiç geldi

VELİ'm eydür bu söze inandım vallah¹⁹
Hak âdemde amma arayıp bulmak
On sekiz bin âlem yaradan Allah
Cevlan edip şu cihana bir geldi [10a-10b]

-3-²⁰

Çıktım Kurşunlu'nun başına²¹
Gözüme Malya'nın çölü görünür
Hırka Dağı geldi alnım döşüne

¹⁶ ACA: 178, 4/4; BİL: 192, 4/4; İA: 71, 4/4 Ol Hazret-i Âdem dahi dün geldi

¹⁷ İA: 71, 5/2 Gezme yazı yaban gerçeği izle

ACA: 178, 5/2; BİL: 192, 5/2 Gezme yazı yaban gerçeği öze

¹⁸ ACA: 179, 7/4; BİL: 193, 7/4; İA: 72, 7/4 Cümlemize Hacı Bektaş pir geldi

¹⁹ ACA: 179, 9/1; BİL: 193, 9/1; İA: 72, 9/1 Veli'm bu sözlere inandık vallah

²⁰ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 404; DK, 240; İA, 132)

²¹ İA: 132, 1/1 Yine çıktım Kurşunlu'nun başına

DK: 240, 1/1 Çıktım İsmail Sivrisi başına

ACA: 404, 1/1 Çıktım İsmail sivrisinin başına

Abu zemzem çilehane görünür²²

Yanar Kırkbudak'ta şem'alar yanar
Abu zemzem suyundan içenler kanar²³
Hırka giymiş abdalların çarh döner
Gözü Hacı Bektaş Veli görünür²⁴

Her nereye varsam gönlüm geçmez güzelden²⁵
İkrarım kadimdir ezel ezelden
Ruh-ı eşyasın bulmuş ezelden²⁶
Irganır zülfünün teli görünür

Muhammed Mustafa yazılı arşta
Yılanı kamçı etmiş eti var taşta
Yıl on iki ay hem yazda kışta²⁷
Gitmez has bahçenin gülü görünür

VELİ'm eydür budur Allah'ın dostu
Yanıyor çerağlar serili postu
Yüz yi(ğ)irmi dört bin nebiden üstün
Hünkâr Hacı Bektaş Veli görünür²⁸ [10b-11a]

-4-²⁹

Derde müptela oldum dermana vardım³⁰
Vardım ki tabibin derdi benden çok
Aradım derdimin dermanın buldum³¹
Ne hikmettir anın derdi binden çok

²² DK: 240, 1/4; İA: 132, 1/4 Çilehane Seyfe Gölü görünür

ACA: 404, 1/4 Ab'-zemzem çilehane beli görünür

²³ Hece fazlalığı görünen dize İA ve DK benzer metinlerinde "Ab-ı zemzeminden içenler kanar" şeklindedir. Teknik açıdan daha doğrudur.

²⁴ DK: 240, 2/4; İA: 132, 2/4 Hünkâr Hacı Bektaş Veli görünür

ACA: 404, 2/4 Irganır zülfünün teli görünür

²⁵ 13 heceli dizinin hatalı olduğu aşikârdır. Diğer benzer metinlerde şu şekildedir:

DK: 240, 4/1; İA: 132, 3/1 Nere gitsem gönlüm geçmez güzelden

²⁶ Bu dizide uyak tekrarına düşüldüğü ve hatalı olduğu anlaşılmaktadır. DK: 240, 4/3'teki "Gine gönül dostu buldu tez elden" çeşitlemesi daha uygundur.

²⁷ Hece ölçüsüne uymayan bu dize, diğer benzer metinlerde şu şekildedir:

DK: 240, 3/3 Yazda güzde on iki ayda hem kışta

İA: 132, 4/3 Yazda güzde on'ki ayda hem kışta

ACA: 404, 4/3 Yazda kışta hemi alt'ayda kışta

Hem akıcılık hem de ölçü açısından İA benzer metni uygun görünmektedir.

²⁸ DK: 240, 5/4; İA: 132, 5/4 Cümle velilerden ulu görünür

ACA: 405, 5/4 Hünkâr Hacı Bektaş Veli görünür

²⁹ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 226; AİT, 77; DK, 228; BİL, 115; İA, 83; TK, 470)

³⁰ ACA: 226, 1/1; TK: 470, 1/1 Derde tabi oldum tabibi buldum

İA: 83, 1/1 Derde tabi oldum derman aradım

AİT: 77, 1/1; BİL: 115, 1/1 Derde tabip oldum tabibi buldum

DK: 228, 1/1 Vardım ki tabibe derdim yanayım

³¹ ACA: 226, 1/3; BİL: 115, 1/3; TK: 470, 1/3 Her derdin dermanı ondadır bildim

İA: 83, 1/3 Her derdin dermanı sendedir bildim

DK: 228, 1/3 Arayıp derdime derman bulayım

AİT: 77, 1/3 Her derdin dermanın ondadır bildim

Dertli olanlar düşünmesin boşuna
Kul olanın her iş gelir başına
Taaccüb eyledim Hakk'ın işine³²
Her derdi bize reva görmüş Hak³³

Hak böyle kurmuş bina kurunca³⁴
Ağlamayı gülmeye eş verince
Tabipler tabibi dertli olunca
Besbellidir bu dünyada dertsiz yok

Ne imiş tecellim ne imiş suçum
Derdiniz var ise tabibe açın
Ehl-i Beyt'e gam yoldaşı olduğum için³⁵
Âşık isen dertli sinen oda yak

VELİ'm eydür için âh u zâr ise
Hak sana yardımcı için zor ise
Eğer bunda bir müşkülün var ise
Kerbela'da İmam Hüseyin'e bak [11a]

-5-³⁶

Ben hocamdan böyle duydum gaziler
Yezid'e (i)la'net gâvura bile³⁷
Birbirinden ayrılmıştır bazısı
Yezid'e (i)la'net gâvura bile

Kâfirler şehit etti Habib'in dışın³⁸
Kerbela'da kestiler Hüseyin'i'n başın
Eğer insan isen burasın düşün
Yezid'e (i)la'net gâvura bile

Kâfirler İbrahim'i hem nara attı
Yezitler Ali evladına kastetti

³² DK: 228, 2/3; İA: 83, 2/3 Tefekkür eyledim Hakk'ın işine
AİT: 77, 2/3; BİL: 115, 2/3 Tecrübe eyledim hakkı işine
ACA: 226, 2/3 AC ile aynı

³³ İA: 83, 2/4 Cümle derdi bize reva görmüş Hak
DK: 228, 2/4 Her derdi bizlere reva görmüş Hâlık
ACA: 226, 2/4; AİT: 77, 2/4; BİL: 115, 2/4 Her derdi kendine reva gören Hak
TK: 470, 2/4 Her derdi kendine revâ görmüş Hak

³⁴ ACA: 226, 4/1; AİT: 77, 4/1; BİL: 115, 4/1; TK: 470, 4/1 Hak böyle buyurdu bina kurunca
DK: 228, 4/1 Hak böyle buyurdu bana kurunca
İA: 83, 4/1 Hak böyle buyurmuş bina kurunca

³⁵ Hece sayısı 13 olan bu dize diğer benzer metinlerde şöyledir:
ACA: 226, 3/3; İA: 83, 3/3; TK: 470, 3/3 Ehl-i Beyt'e gam yoldaş olduğuyçün"

³⁶ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 117; BİL, 88; İA, 44)

³⁷ ACA: 117, 1/2 Yezid'e (i)lanet kâfirlere de
BİL: 88, 1/2 Yezide lanet gavura bile
İA: 44, 1/2 Yezid'e lanet gâvura bile

³⁸ 2, 3 ve 5. dörtlüklerdeki "kâfirler, kestiler, Yezitler" sözcüklerindeki çoğul ekleri cönkte fazladan yazılarak hece ölçüsü bozulmuştur.

Hak düşmanlarına teberra etti
Yezid'e (i)la'net gâvura bile

Hasan Hüseyin'i kâfirler çaldı³⁹
Ali duydu bunu donunu deldi⁴⁰
Nice yüz bin kerre Zülfikâr çaldı
Yezid'e (i)la'net gâvura bile

Kâfirler korkusundan Müslüman oldu
Zülfikâr darbından imana geldi
Anlar âl'evlada hep düşman oldu
Yezid'e (i)la'net gâvura bile

VELİ'm eydür cemisine (i)la'net
Hak buyurdu kamusuna (i)la'net
Öykesine teba'sına (i)la'net⁴¹
Yezid'e (i)la'net gâvura bile [11b]

-6-⁴²

Elhamdülillah bulduk biz de Hudâ'yı⁴³
Rabbü'l-âlemine olduk gedayi
Errahmani'r-rahim verdik nidayı
Maliki yevmid din olduk âleme

İyyake na'budu gözümün nuru
Ve iyyake nesteiyn verdim ikrarı
İhdinas sıratal müstekıym yâri
Sıratellezine çaldık kaleme

En'amte aleyhim dedim ya Ali
Ğayril mağdubi aleyhim demişim beli
Ve lad dallin dedim kaldırdım eli
Uğradım dost köyüne durdum selama

Fatiha Sûresi indi şanıma
Ezelden kurbandır canım canına
Kimseler ermedi sırr-ı kânına
İsmi derc ettim elif lam be'ye

Fatiha Sûresi'n vechin okudum
İsmi sevmeyen kula kakıdım
Şükrolsun metahım kumaş dokudum
İhsan eyle kapındaki gulama

³⁹ ACA: 117, 4/1; BİL: 88, 4/1; İA: 44, 4/1 Hasan Hüseyin'i kâfirler sardı

⁴⁰ ACA: 117, 4/2 Ali duydu tüyü donunu deldi
BİL: 88, 4/2; İA: 44, 4/2 Ali duydu hasmın donunu deldi

⁴¹ ACA: 118, 6/3 Öncesine tabisine (i)lanet
BİL: 88, 6/3; İA: 44, 6/3 Ülkesine tebaasına lanet

⁴² Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 128; BİL, 130; İA, 46; TK, 466)

⁴³ Şiirin diğer benzer metinlerinde hece ölçüsüne uygun olarak "Elhamdülillah ki bildik Hudâ'yı" şeklindedir.

Şükür olsun bir meniden yarattı
Meleklerle hamurumu yoğurttu
Pak ervahtan ervahıma nur kattı
Âşıklık defterin sundu elime

VELİ'm eydür Hak'tan aldım dersimi
Muhabbet kekici yaptı örsümü
Okuduğum âyât bilmem Farsî mi
Hakk'ın bir kelamı geldi dilime [11b-12a]

-7-⁴⁴

Saadetli Hünkâr'ın nazar kıldığı⁴⁵
İlleri var Hacı Bektaş Veli'nin
Horasan ilinden sökün geldiği⁴⁶
Yolları var Hacı Bektaş Veli'nin

Bin bir âyât okunurdu postunda
Yedi kıral vardır Şah'ın destinde
Altın hulle otururlar üstünde⁴⁷
La'lleri var Hacı Bektaş Veli'nin

Abdalları atlas giyer şal giyer
Düldül atları var altın çul giyer
Dervişlerin hırka giyer şal giyer
Şalları var Hacı Bektaş Veli'nin

Ancak böyle sultan nerede olur
On sekiz bin âlem hep mevcut olur
Bin konak yerden kurbanı gelir
Malları var Hacı Bektaş Veli'nin

VELİ'm eydür cünbüş verir cûş verir
Gine ay gün renginde taş verir
On'ki İmam yollarına baş verir
Kulları var Hacı Bektaş Veli'nin [12a-12b]

⁴⁴ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 298; AİT, 74; BİL, 185; DK, 230; İA, 96; TK, 471)

⁴⁵ İA: 96, 1/1 Sâdetlü hünkârın nazar kıldığı
DK: 230, 1/1 Saadetlü sultanın nazar kıldığı
AİT: 74, 1/1 Saadetli Sultan'ın nazar kıldığı
ACA: 298, 1/1 Saadetli yârin nazar kıldığı
BİL: 185, 1/1 Sâdetli sultanın nazar kıldığı
TK: 471, 1/1 Saadetlü sultanım nazar kıldığı

⁴⁶ Diğer benzer metinlerin tamamında "Horasan'dan sökün edip geldiği" şeklindedir.

⁴⁷ İA: 96, 3/3 Altın hilye örtüleri üstünde
DK: 230, 3/3 Altın halli örtüsü var üstünde
TK: 472, 3/3 Altın halli örgüleri üstünde
BİL: 185, 3/3; AİT: 74, 3/3 Altın halli örgüleri üstünde
ACA: 298, 3/3 Altın hilye örgüleri üstünde

-8.⁴⁸

Derdinden deliyim inan billahi
Nice mestaneler değer o gözler
Derdi veren dermanını vermez mi
Âb-1 zülâl olmuş akar o gözler

Gönül bir Ka'be'dir sen anı yıkma
Oktur gamzelerin sineme çakma
Mevlâ'yı seversen hışm ile bakma
Korkarım cihanı yıkar o gözler

Hüsnün kitabından kâmil ders alır
Evliya buyruğun okuyan bilir
Cevahir madenin kıymeti olur
İnciyi mercanı tartar o gözler

Yaradan yaratmış usuldur boyu
Kemberbest bağlamış mülayim huyu
Mısır'ı Bağdat'ı Bedahşan ili
Acem'i İsfahan'ı değer o gözler

Gâhi hiram gâhi gönül gamda
Sen oynar gülersin sevdalar mende
Zühre yıldızının nişanı sende
Ahiri VELİ'yi yakar o gözler [12b-13a]

-9.⁴⁹

Senin abdallarındır semah döner⁵⁰
Hünkâr Hacı Bektaş Veli hu deyü
Cümle erler sana secdeye iner⁵¹
Hünkâr Hacı Bektaş Veli hu deyü

Ârif olan senin evvelin bilir
Gidi rakip bu manadan ne alır
Mağripten maşrıktan top sesi gelir
Hünkâr Hacı Bektaş Veli hu deyü

Kudretinden bâtın topu şakıdı
Entüm derler bir ayet var hak idi
Şah-ı Merdan hüve'l-himmet okudu
Hünkâr Hacı Bektaş Veli hu deyü

⁴⁸ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 339; İA, 116). Akbulut, İğdecikli Veli'yle ilgili çalışmasında bu şiirin Veliyettin Hürrem Çelebi adına uzak bir çeşitlemesinden ve Dağsaraylı Biçare adına kayıtlı bir örneğinden bahsederek Veli'ye aitliğini şüpheli görmektedir (2021: 339).

⁴⁹ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 446; BİL, 188; DK, 220; İA, 152; TK, 477)

⁵⁰ ACA: 446, 1/1; BİL: 188, 1/1; İA: 152, 1/1; TK: 477, 1/1 Senin abdalların semaa döner
DK: 220, 1/1 Senin abdalların ter-sema döner

⁵¹ ACA: 446, 1/3; İA: 152, 1/3 Cümle âlem sana secdeye iner

BİL: 188, 1/3; TK: 477, 1/3 Cümle âlem sana tavafa iner

ACA: 446'ya göre bazı benzer metinlerde tavafa yerine "tevaba" yazıldığı görülmektedir. "Tavafa inmek" deyimini anlam açısından uygun olmadığı için "secdeye inmek" kullanımı daha doğru olmalıdır.

Hakikatten aşk kitabı okunur⁵²
Otuz altı bin tekye sana bakınır⁵³
Hint'te Yemen'de gülbank çekilir
Hünkâr Hacı Bektaş Veli hu deyü

VELİ'm eydür kim oynadı kim uttu⁵⁴
Doksan bin kelamı ya kim hatmetti
Meyyitin yıkayıp devesin yetti
Hünkâr Hacı Bektaş Veli hu deyü [13a-13b]

-10-⁵⁵

Gönlüm arz'ediyor Balım oğlunu
Gece gündüz intizarım ol yâre
Şevki şeker leb-i balım gücenmiş⁵⁶
Demiş ki zülfünden asayım dâra

Mürvetim var ne haddim var dil olmak
Benim gibi edna mı kaldı sana kul olmak⁵⁷
Senin ihsanıdır bize gel olmak⁵⁸
Himmat eyle hasiretler yüz yüze⁵⁹

Horasan ilinde Çin ü Maçin'de⁶⁰
Hamdulillah derler duydum kaçında
Sene bin iki yüz kırk dört içinde
Yüz sürelim Hünkâr'a gani Haydar'a

On iki imamlar da çektiler çile
Cümle veli uğradılar bu yola
Yusuf gibi Mısır'a hem sultan ola
Akıbet hizmet eder bu kâre

VELİ'm eydür dostu ziyaret eyle
Hasiret olanlar kavuşur m'ola

⁵² ACA: 446, 3/1; BİL: 152, 3/1; İA: 152, 3/1; TK: 477, 3/1 Dört kitapta ismin mevcut okunur

DK: 220, 2/1 Dört dergâhta ismin mevcut okunur

4 farklı benzer metindeki "Dört kitapta ismin mevcut okunur" yazımı hem mana hem de şiirdeki akıcılık açısından doğru sayılabilir.

⁵³ ACA: 446, 3/2; BİL: 188, 3/2; İA: 152, 3/2; TK: 477, 3/2 Otuz altı bin can sana bakınır

AC'de hece fazlalığı vardır. 4 farklı benzer metinde aynı şekilde yer alan dize bu hâliyle kabul edilebilir.

⁵⁴ BİL: 188, 5/1 ve TK: 478, 5/1 benzer metinlerinde "Veli'm eder kim okudu kim uttu" şeklinde yazılan dize AC'deki gibi olmalıdır. Sondaki "utmak" fiilinden hareketle öncesinde "oynamak" fiili olmalıdır. Ayrıca "eder" okunuşu yerine "eydür" tercih edilmelidir.

⁵⁵ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 132; BİL, 136; DK, 217; İA, 50)

⁵⁶ BİL: 136, 1/3; İA: 50, 1/3 Şeker şerbet leb-i balım gücenmiş

DK: 217, 1/3 Şefkat şükür leb-i balım gücenmiş

ACA: 132, 1/3 Şahi şeker leb-i balım gücenmiş

⁵⁷ ACA: 132, 5/2; BİL: 136, 5/2; DK: 217, 5/2; İA: 50, 5/2 Benim gibi geda sana kul olmak

⁵⁸ ACA: 132, 5/3; DK: 217, 5/3 Senin himmetinle bize gel olmak

⁵⁹ ACA: 132, 5/4; İA: 50, 5/4; BİL: 136, 5/4 ve DK: 217, 5/4 benzer metinlerinin hepsinde "yüz süre" şeklinde bitmektedir. Son kelime "süre" olmalıdır.

⁶⁰ ACA: 133, 6/1; BİL: 137, 6/1; İA: 51, 6/1 Amasya tahtında Çin ü Maçin'de

DK: 217, 6/1 AC ile aynı

Hacı Bektaş Veli sen imdat eyle
Sen el katmayınca sağalmaz yara [13b]

-11-⁶¹

Gönlüm her dem her saatte varmak ister yâr ile
Kaldır dumanını dağlar yâr önünden şöyle dur

Mâhitâb ay olmuş üstüne ey bulut
Güne gölge eyleme nur önünden şöyle dur

Yâr yarası bilmeyen dayanamaz pençeye
Savuş arslan önünden şir önünden şöyle dur

Okunur Hakk'ın fermanı canına cellat olagör
Eller ile urganı çekemezsin dâr önünden şöyle dur

Gelmiş dükkân önüne dâr-ı mercan dürr ister
Sırrın vermez sermayesi yok şar önünden şöyle dur

Düş o girdebânın izine önünden yedici olma
Hakk'ı uzakta ararsın pir önünden şöyle dur

Bugün bir bezirgân gelmiş yükü Hint ü Yemen malıdır
Hımar-ı girdebân baş etmiş nar önünden şöyle dur

VELİ'm eydür şu fanide çok olur bakar amma
Asa salları sana urur kör önünden şöyle dur [14a-14b]

-12-⁶²

Her gezen abdal değildir ârifsen abdalı bil
Gerek hâlde gerek yolda sebatından bellidir

Tekbirsiz hırka taç giymiş nicesi dervişim der
Asıl mürşid dervişlerin biatından bellidir

İsa-yı ruhullah gibi ölüyü diri kılan
Nefsine can bulan mürşid hayatından bellidir

Her tahta Süleyman oturmaz sel süpürür sarayını
Padişah oturan sarayın gayetinden bellidir

Bu on sekiz bin âlem küll-i eşyayı zâtına çeker
Ârifin aslı aranır mı her şeyin zâtından bellidir

Gerçeğin aslı aranır mı nur ile sırdan çıkar⁶³
Hak nazarı olan kimse sıfatından bellidir

⁶¹ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 565; DK, 238; İA, 175)

⁶² Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 562; İA, 174)

⁶³ Bu beyit ACA ve İA benzer metinlerinde yoktur.

Ey VELİ'm anladın bildin mi sen bu ilmin hikmetin
Gerçek âşıkın sohbeti âyâtından bellidir [14b-15a]

-13-⁶⁴

Hâlîlerden hâlî gezerim hâlî derviş deyin bana
Bir ikrardan iman u İslam yolu derviş deyin bana

Bir meniden halk olduk bilmez misin zâtını
Gönüllerin⁶⁵ tûrap olmuş yılanlar yer etini
Dağ'ı dağ üstüne ursan kim bilir kıymetini
Hakk'ın bir günahkâr kulu derviş deyin bana

Çıkmam dervişlik tarikinden ustam bana darılır
Derviş olana post bağlanır Hak kapısın dilenir
Sağ yanında Seyfe gölü müminler müjdelenir
Açılmış seyran bağının gülü derviş deyin bana

Rüş⁶⁶ eyledim şu cihanı bir muhibb yâr kalmamış
Ehl-i insaf namus u gayret insanda ar kalmamış
Açtım cennet kapısın bize bir yer kalmamış
Yedi tamu sekiz cennet dolu derviş deyin bana

Ehl-i tarikin sohbeti meclislere zâr verir
Ârif vardır bir manaya bin guruşluk at verir
Men Mevlâ'mı bilmez miyim kör kurda kısmet verir
Neylerim dünya malını deli derviş deyin bana

Kemlerden kem hasıl olur kem üstüne kem damar
Bir sözüyle ebsem olur dam üstüne dam yıkar
Gökte huri hû çeker âb ile zezem yıkar
Gâhi kırcı gâhi boran dolu derviş deyin bana

VELİ'm eydür bir yâr sevdim edası yerinde yok
Ferhat'ın çektiği gayret mahbubu Şirin'de yok
Dünya kadar malın olsa zerrenin birinde yok
Neylerim dünya malını deli derviş deyin bana [15a-15b]

-14-⁶⁷

⁶⁴ Bu şiirin benzer metinleri yalnızca Akbulut'un çalışmasında tespit edilmiştir (ACA: 568, 569). Bundan başka iki benzer metni bulunan şiirin ilk benzer metninin ilk dördlüğü tıpkı bu şiirdeki gibi eksiktir. Benzer metnin dördlük sayısı da hem bu şiire hem de bahsi geçen çalışmadaki ikinci benzer metne göre az olup 5 tanedir. Diğer benzer metinler ise 7 dördlüktür. Akbulut'un çalışmasındaki diğer benzer metin şiirin en doğru hâli olarak görünmektedir. Zira ilk dördlüğü de tamdır. Buna göre şiirin ilk dördlüğü şu şekilde olmalıdır:

Halilerden hali gezer hali derviş deyin bana
Bir ikrardan iman u İslam yolu derviş deyin bana
Bir azim sevdaya düştüm aldı gitti nisfini
Şimden sonra akli noksan deli derviş deyin bana

⁶⁵ AC benzer metninde açık şekilde "Gönüllerin" okunan kelimenin diğer benzer metinlere bakıldığında "Kemiklerin" olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan anlama daha uygun olduğu görülecektir.

⁶⁶ AC benzer metninde "doğru yolda gitme" manasına gelen "rüş" şeklinde olduğu anlaşılan bu kelime diğer benzer metinde "geşt" şeklindedir. "Gezmek" manasındaki "geşt" daha uygun görünmektedir.

⁶⁷ Şiirin benzer metni için bk. (ACA, 561)

Dostun bir ismi içtedir
Bin la ilahe illallahtır
Nâd-ı Ali suresinde
Ali-yi veliyullahtır

Havvez hutti kelemen
Sa'fes karaşed daziğlen
Ve tebârekallahu'l-Rahman
Rahmî ganiyullahtır

Ahsenü'l-Hâlîke'l-hatt
Yüz bin sure on dört âyât
Bâtınıdır hüve'l-himmet
Zahirin kulhüvallahtır

Ve sübhanellezi sensin
Babda külli kânsın
Kur'an içinde Elham'sın
Âyâтта amentü billahtır

Müntehâ Kametin yüce
Yüzün gündüz zülfün gece
Her telin yüz bin hece
Hem vallahtır hem billahtır

Cavidan her cana denmez
Hepsi aşk oduna yanmaz
Elif doğru nokta konmaz
Topu uzaktır tillahtır

VELİ'm eydür evvel ahir
Tevhit kelamında zahir
Muhammed Mustafa'ya memhur
La ilahe illallahtır [15b-16a]

-15.⁶⁸

Nâd-ı Ali'yi el-mazhar olyazdı
Acaiben okunurdu illallah

Tecelli tekbir etti halife mürşit⁶⁹
Aliyyü'l sadıklar giydi fahrullah

Ayne'l-yâkîn kör mü ola gözlerim
Aynen leke fi'n-nevâib illallah⁷⁰

Hâcetim hâcet dilersin Ali'den

⁶⁸ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 510; BİL, 201)

⁶⁹ ACA: 510, 2/1; BİL: 201, 1/3 Tacın tekbir etti halife mürşit
BİL: 201 benzer metninde dörtlükler hâlinedir.

⁷⁰ ACA: 510, 3/2; BİL: 201, 2/2 Aynel like ile mabud illallah

Külli hemim cömerttir ol veliyullah⁷¹

Gam gam değil sen Şah-ı sevda⁷²
Seyenceli sahibimdir ol veliyullah

Ve bi-azametike ya aziz hoca⁷³
Azametini dedi nutkullah

Bi-fazlike ya Allah ya Muhammed⁷⁴
Hint cenginde bunu okurdu Allah

Bi-velayetike mürüvvet ya Ali⁷⁵
Yola gününde yetişirsin inşallah

Edrikni Ebu'l-Hasan Şah Hüseyin
Eşiğinde kıla idim şeydullah

İmam Zeynel İmam Bakır-ı Ca'fer
Kâzım Ali atasıdır eyvallah

İmam Rıza Tâki Nâki Askerî
Mehdi'ye sahibü'l-zaman buyurdu vallah

VELİ'm eydür kaza bela kandedir
Def edici sensin Allah eyvallah [16b]

-16-⁷⁶

Şu cihanı gezdim üstat bulmadım⁷⁷
Hiç iş gelmedi mi başına felek⁷⁸
Şakird olan şaşgun olur demedin⁷⁹
Gine beğenmedim işini felek⁸⁰

Sorun şu feleğe Kemter'i n'etmiş
Deli mi olmuş huyu mu tutmuş
Balım Sultan tekyesine [mi] gitmiş
Baykuşlar kondurmuş taşına felek

⁷¹ ACA: 510, 4/2; BİL: 201, 2/4 Külli men cömertsin bir veliyullah

⁷² Bu beyit ACA ve BİL benzer metinlerinde yoktur.

⁷³ Bu beyit ACA ve BİL benzer metinlerinde yoktur.

⁷⁴ Bu beyit ACA ve BİL benzer metinlerinde yoktur.

⁷⁵ Bu beyit ACA ve BİL benzer metinlerinde yoktur.

⁷⁶ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 220; AİT, 53; BİL, 197; İA, 81; TK, 469)

⁷⁷ ACA: 220, 1/1; AİT: 53, 1/1; İA: 81, 1/1 Şu yalan dünyada bir üstat buldum

BİL: 197, 1/1 Şu yalan dünyada üstat bulamadım

TK: 469, 1/1 Şu yalan dünyada üstat bulmadım

⁷⁸ AİT: 53, 1/2; BİL: 197, 1/2; TK: 469, 1/2 Ben de beğenmedim işini felek

ACA: 220, 1/2; İA: 81, 1/2 Beni bırakmadım işime felek

⁷⁹ Diğer benzer metinlerin tamamında “dembedem” şeklinde olan “demedin” sözcüğü manaya uygun değildir. Bundan dolayı dembedem olmalıdır.

⁸⁰ AİT: 53, 1/4; BİL: 197, 1/4; TK: 469, 1/4 Ne okursun bilmem dersini felek

ACA: 220, 1/4; İA: 81, 1/4 Ne okursun bilmem gûşuma felek

Kemter türlü âlemlere ermişti
Yedi farzı üç sünneti kılmıştı
Ölmeden elli bin yıl evvel ölmüştü
Çok cevri eyleme düşüme felek

Kemter türlü kemhaları dokurdu
Elli bin âyât[ın] ilmin okurdu⁸¹
Balım Sultan tekyesinde şakırdı⁸²
Baykuşlar kondurdun taşına felek⁸³

Gönül turnam gökyüzünde dönerken⁸⁴
Feleğe ulaştı göle inerken
Diz-be-diz oturmuş derdim yanarken
Gine görmüş idim düşümü felek

Haydar beni koymuş yuvada yurtta
İsmimiz söylene dillerde virtte
Sene bin iki yüz otuzda dörtte
Yükletti barhanemiz kış-ile felek

VELİ'm eydür Kemter gitti neyim var
Kemter'i aldurdım yeni gamım var
Üstat idim yapılacak damım var⁸⁵
Hiç iş gelmedi mi başına felek [16b-17a]

-17.⁸⁶

Hazreti Fatıma yeşil kubbede
Arştan yere direk oluptur saç
Her kim dese gerek avret gerek er
Hak katında mürtet oluptur suçu

Ustaya⁸⁷ var ki bulasın “kün”ü (?)
Hacı olmak diler yoksulu bayı
Koynunda saklıyor ay ile günü⁸⁸
Ak göğsüdür Muhammed'in Miraç'ı

⁸¹ AC benzer metninde “Elli bin” şeklinde olan kısım diğer benzer metinlerde “Doksan bin”dir. Miraç hadisesine ve Hz. Peygamber'in Allah ile doksan bin kelam ettiğine telmihte bulunulduğunu düşündüğümüz bu kısımda diğer benzer metinlerin daha geçerli olması muhtemeldir.

⁸² ACA: 220, 4/3; AİT: 53, 4/3; BİL: 198, 5/3 ve İA: 81, 4/3 benzer metinlerinde “tekyesinde” yerine “bahçesinde” ifadesi vardır.

⁸³ ACA: 220, 4/4; AİT: 53, 4/4; BİL: 198, 5/4; İA: 81, 4/4 Yoksa ok mu değdi kuşuma felek

⁸⁴ Bu dörtlük diğer benzer metinlerde şiirin ikinci hanesinde yer almaktadır. Ayrıca ilk dizedeki “Gönül” sözcüğü “Gövel” şeklindedir. Bir niteleme yapıldığını düşündüğümüz bu kısımda “Gövel turnam” ifadesinin kullanımını daha ağır basmaktadır.

⁸⁵ Bu dize diğer benzer metinlerde “Usta idi yapılacak damım var” şeklindedir. Şiirin muhtevasına göre “Üstat idim” kullanımı manasızdır. Âşık Veli'nin ustası Kemter'i işaret ettiği şiirde son kısımdaki “Usta idi” göndermesi daha mantıklı olacaktır.

⁸⁶ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 146; DK, 241; İA, 142)

⁸⁷ Diğer benzer metinlerin tamamında “Üstadında” şeklinde olup hece ölçüsüne uygun olan hâli de budur.

⁸⁸ “Ay ile günü” ifadesi diğer benzer metinlerde “gün ile ayı” veya “güneşi ayı” şeklindedir. İlk dizedeki “kün”ü okunuşundaki tereddüdümüz düşünülürse kafiyeleniş açısından “gün ile ayı” daha doğru gibidir.

Bal ırmağı akar gider⁸⁹ bendinden
Âb-ı Kevser âb-ı hayat kendinden
Zemzem zevrâkından sunar lebinden⁹⁰
Anlardır⁹¹ Hakk'ın katında hacı

Bunca melek saf saf durmuş el bağlar
Nice dert ehlinin derdini sağlar
Nicesinde hizmetinde el⁹² bağlar
İsmi Şah talibi güruh-ı naci

Arş ile kürsi zülfüne bağlar
Hasan u Hüseyin menguş küpeler
Şah-ı Merdan Ali'dir belinde kemer
Muhammed Mustafa başının tacı

Nasıl ana evladına tac ola
Anların sırrına ermesi güç ola
Yer gök arşü'l-rahman duacı ola
Münâhit mülâkiyle bir bacı

VELİ'm eydür Hazreti Fatıma
Zerrenin zerresi mısmıl dedi ya
Övmek ile yetilmiyor methine
Birikse dünyanın âhiri ucu [17a-17b]

-18.⁹³

Bin canın içinde görsem tanırım
Seçer de vazgelmem billah yâr senden
Adulardan ben hayfımı alırım
Alır da vazgelmem billah yâr senden

Yâr beni tora düşürdü al ile
Gönlümüz eğlerdi şirin dil ile
Demir çarık ile hırka şal ile
Giyer de vazgelmem billah yâr senden

Yâr elinden zehirlenir ölürüm
Kaçan serim sağdır vaz mı gelirim
Ya sen benim ya ben senin olurum
Göçer de vazgelmem billah yâr senden

Divane eyledin şu ben fakiri

⁸⁹ AC'deki "akar gider" ifadesi diğer benzer metinlerde "revan akar", "revan olur" şeklindedir. İA benzer metnindeki "revandürür" yazılışının hatalı olduğu aşikârdır. Benzer anlamlı söyleyişler olduğu için her biri kabul edilebilir.

⁹⁰ ACA: 146, 3/3 Zemzem dudağından (süt) akar kandinden
İA: 142, 3/3 Şeker dudağında zemzem kandinde
DK: 241, 3/3 Zemzem dudağında şeker kandinden

⁹¹ AC'deki "anlardır" ifadesi bir üst dizeyle bağlantılı olarak hem mana hem de hece ölçüsü açısından hatalı görünmektedir. Diğer benzer metinlerdeki "Emenlerdir" kullanımı daha doğru olacaktır.

⁹² Kafiyeleniş bakımından diğer benzer metinlerdeki "bel" sözcüğü tercih edilmelidir.

⁹³ Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 280; BİL, 91; İA, 94)

Yâr yoluna öleceğim ahiri
Senem gibi yedi yıllık zehiri
İçer de vazgelmem billah yâr senden

VELİ'm eydür ben bu ârı terk ettim
Ar namus gömleğin eğnimden attım
Bir canım var yâr yoluna feda ettim
Ölür de vazgelmem billah yâr senden [17b-18a]

-19.⁹⁴

Âdem Safiyullah cihana geldi
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar
Yetmiş üç evlat ondan zuhura geldi
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Küfr içinde kaldı yetmiş ikisi
Birisine indi nurun hepsi
Altı yüz peygamberin Hak'tan tapusu
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Âşikâr kamer bir iken iki oldu
Hemi iki oldu hem de yek oldu
Muhammed Ali de cihana geldi
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Ebu Talip Abdulmuttalip'ten sonra
İsa Musa Davut geçtikten sonra
Devir altı yüz sene geçtikten sonra
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Muhammed Ali anadan olunca
Ay ile gün secdeye inince
Nice yüz bin kilise yere batınca
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Cihan derya iken yer gök su idi
Ondan evvel Fatma Ana var idi
İsmi denilmezdi gizli sır idi
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Ka'be'nin içine putlar yaptılar
Allah yoktur deyu ona taptılar
İncil'de gördü kaygıya battılar
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Şu dünya üç kral elinde idi
İstanbul Yemen ilinde idi
Acem tahtı Tevriiz⁹⁵ elinde idi

⁹⁴ AC, ACA ve BİL benzer metinlerinde 25 dörtlük olan şiir, DK benzer metninde 27 dörtlüktür. Divriğili Veli'ye ait olduğu düşünülmektedir. Şiirin benzer metinleri için bk. (ACA, 317; BİL, 67; DK, 233)

⁹⁵ DK benzer metninde Perviz şeklindedir. ACA'da ise AC'deki gibidir. Acem meliki Perviz kastediliyor olmalıdır.

Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Peygamber üçüne üç name saldı
Yemen name ile Müslüman oldu
Kayser Urum'a çok ta'zim kıldı
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Tevriz varan elçiyi hem şehit etti
Ali o zaman Hint'e gazaya gitti
Ali battı deyu küffar bir iş etti
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Evvel on iki milyon asker getirdi
Her milyonu yüzer bine yetirdi
Fahr-i âlem otuz üç bin getirdi
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Asker alay alay taraf durdular
Askerine bir taraftan girdiler
Başta olan pehlivanı kırdılar
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Kâfir beylerine kasavet düştü
Ali geldi deyü tebdili şaştı
Haber olsun deyü elçi ulaştı
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Elçiyi görünce Ali Abbas
Baktı en küçüğü bazların bazı
Kâfir kral işitince bu sözü
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Kâfir askerine nameler saldı
Üç yüz otuz altı milyon asker geldi
Her milyonu yüzer bine doldu
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Kâfirler çoğaldı yürüyüş etti
Hamza pehlivan hem şehit gitti
Hak Te'ala Cebrail'e emretti
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Cebrail nameyi Habib'e sundu
Muhammed yönünü kibleye döndü
Hint gazasında Ali'ye hem malum oldu
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Gök gürlledi yıldırım şakıdı
Ali İsm-i Âzâm duasın okudu
Muhammed der ki bizden yana hak idi
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Ali'm esridi gayet de coştı
Yer ile gök birbirine karıştı
Bir nara urdu cümlesi şaştı
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Kesildi kelleler kanlar saçıldı
Düldül kanda yüzdü kandan geçildi
Çok vakitten sonra ortalık açıldı
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Kâfirler avreti ileri sürdü
Ali'm görünce yönünü çevirdi
Muhammed Ali'ye Ya Ali el verir dedi
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Muhammed Ali secdeye vardı
Gaziler yüzünü Düldül'ün yüzüne sürdü
Medain köşkünü Selman'a verdi
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Kâfirler bozuldu perişan oldu
Mü'minler sevindi uruşen oldu
Dünya kurulalı bir nişan oldu
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

Ol vakit imamların vakti oldu
İmamlara kast eden hem kâfir oldu
Eba Müslim çok intikam aldı
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar

VELİ'm eydür hayli vakitler oldu
Devir ahir zaman Mehdi'ye kaldı
Mü'mine rahmet Yezit'e la'net oldu
Görelim ki Şah-ı Merdan ne yapar [19b-21a]

Ek-2: Cönkten Sayfalar

Görsel-1. AC 11a

Görsel-2. AC 13b